

TANZİMAT DÖNEMİNDE İSYANCI BİR AYAN PROFİLİ: ACARALI KÖR HÜSEYİN BEY HADİSESİ

Özgür YILMAZ*

Giriş

Son zamanlarda Osmanlı tarihi araştırmalarında üzerinde en çok durulan konulardan biri de âyanlık olmuş ve gerek yerli gerekse de yabancı araştırmacılar âyanlığın ortaya çıkışı, gelişimi ve Osmanlı idari sistemindeki yeri konusunda önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.¹Fakat âyanlık konusundaki çalışmaların bu zenginliğine karşın özellikle Doğu Karadeniz’de görülen âyanlık hakkında yeterince çalışma yapılmış değildir.²Üstelik imparatorluğun her bölgesi için geçerli olacak bir âyan tanım-

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gümüşhane/TÜRKİYE, ozguryilmaz@gumushane.edu.tr

¹ Âyanlık konusunda bazı örnek çalışmalar hakkında bkz. Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık, TTK, Ankara 1994; Yuza Nagata, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK, Ankara 1997; Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri, 1730-1839”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII/14-23 (1975), s. 51-61; Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Âyan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, III (1982), s. 105-118; Canay Şahin, *The Rise and Fall of An Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklîzâdes (1737-1808)*, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003; Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler,” *Bellekten*, XXXVIII/152 (1974), s. 657-704; Robert Zens, *The Ayanlık and Pasvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change, 1791-1815*, University of Wisconsin-Madison, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Wisconsin 2004; Robert Zens, “Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)”, *History Studies*, 3:3 (2011): 433-447; Gilles Veinstein, “Ayân de la région d’Izmir et le commerce du Levant (deuxième moitié du XVIIIe siècle)”, *Revue de l’Occident musulman et de la Méditerranée*, 20 (1975), s. 131-147.

² Konu hakkında bazı çalışmalar için bkz. M. Münir Aktepe, “Tuzcuoğulları İsyanı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/ 5-6 (1953), s. 21-52; Anthony Bryer, “The Last Laz Rising and the Downfall of the Pontic Derebeys 1812-1840”, *Bedi Kârlisa*, XXVI (1969), s. 191-210; Abdullah Bay, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Ayanlık (1750-1850)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2007; Feridun Emecen, “Doğu Karadeniz’de Âyanlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa”, *Bellekten*, LXV/242 (2001), s. 193-215; Aydın Güven, *Doğu Karadeniz Âyanlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, LXV/242 (2001), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ya-

laması yapmak da zordur. Zira âyanlığın oluşum süreci ve bunu etkileyen iç ve dış faktörler ülkenin değişik yerlerinde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerden biri de Doğu Karadeniz'dir. Bölgede âyanlığın gelişimi her ne kadar ülke geneli ile bir paralellik arz etse de bölgenin kendine has coğrafi koşulları ve bu koşulların âyanlığı da içine alacak şekilde idari mekanizma üzerindeki etkisi bakımından ayrı özellikler ortaya çıkarmaktadır.³ Bu coğrafi yapı devletin merkezi gücünün etkili bir şekilde yayılmasının önünde engel olduğu gibi 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarındaki âyan-derebeyi hadiselerinde de belirleyici olmuştur. Bu bağlamda bölgedeki âyan-derebeyi tipi ile imparatorluk genelindeki âyanlar arasında da belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır.

Öncelikle Doğu Karadeniz âyanları Batı Anadolu veya Balkanlardaki gibi köylülerin çalıştığı geniş arazilere sahip değillerdi; fakat rakiplerine hatta devlet görevlilerine karşı çok sayıda silahlı adamı peşlerinden sürükleyebilecek bir potansiyelleri vardı. Bu potansiyel ile birlikte zaman zaman bir “*savaş beyi*”⁴ fonksiyonu icra ederek askeri hizmetleri de oluyordu. Fakat bu potansiyelleri ile birlikte sahip oldukları ayrıcalıklar zaman zaman merkezi otoritenin tehdidine uğradığı zaman binlerce silahlı adamı bir araya getirebilecek koalisyonlar şeklinde toplanabiliyor ve devletin temsilcisi olan idarecileri etkisiz hale getirebiliyorlardı. Fakat bu eylem daha çok sahip oldukları ayrıcalıkların savunulması ve genişletilmesi amacını taşımaktaydı.⁵ Bu durum, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde Trabzon merkezli olmak üzere Doğu Karadeniz'in idari yapısının en göze çarpan

yınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999; Rıza Karagöz, *Karadeniz'de Bir Hanedan Kurucusu Haznedarzade Süleyman Paşa*, Etüt Yayınları, İstanbul 2009; Michael E. Mecker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, çev. Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

³ Bryer, a.g.m., s. 194-195.

⁴ Zens bir açıdan Doğu Karadeniz'deki âyanları da içine alacak bazı sınıflandırmalar ortaya koymuştur. Zens küçük ve büyük âyanlar olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulan âyanlar arasında “Ottoman Warlords” Osmanlı savaş beyleri denilen üçüncü bir âyan tipi olduğunu Vidinli Pasvanoğlu Osman Paşa, Bağdatlı Süleyman Paşa, Akkalı Cezzar Ahmed Paşa ve Yanyalı Tepedelenli Ali Paşa örneklerinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Robert Zens, “Ottoman Provincial Notables in the Eighteenth Century: A Comparative Study”, *Perspectives on Ottoman Studies Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008*, ed. E.Causevic ve diğ., Lit Verlag 2010, s. 245-252.

⁵ Mecker, a.g.e., s. 163-165; Bryer, a.g.m., s. 199.

hususiyetiydi. Diğer bir ifade ile Doğu Karadeniz'in de “*Âyanlar Çağı*”nı yaşadığı hatta âyanların merkezi otoriteye olan direncinin yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği görülmektedir. Orta Karadeniz’de Caniklizâdeler ile Çaparzâdeler; Doğu Karadeniz’de Hazinedaroğulları ve Tuzcuoğulları arasındaki önemli iktidar mücadelelerinin ön plana çıkmasıyla belirgin olan bu âyanlar döneminde, bölgedeki başka pek çok daha küçük âyan ailesi ve bunlar arasındaki ilişkiler Karadeniz Bölgesi’nde Tanzimat öncesi Osmanlı taşra idaresinin genel karakterini teşkil etti. Bu özellikleri yansıtması bakımından, bu güne kadar yeterince üzerinde durulmayan bir bölge olarak Osmanlı-Rus sınırında yer alan Çıldır ve Acara bölgesindeki gelişmeler de 19. yüzyılın başlarından bu yüzyılın ortalarına kadar, gerek bu âyan aileleri arasındaki mücadeleler ve devletin buralarda otoritesini tesis etmeye çalışması gerek 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki yeni sınır düzenlemeleri ve nihayetinde de Tanzimat’ın bölgede uygulanmaya konulması gibi etkenler çerçevesinde uzun bir süre devam etti. Bu bağlamda, bu çalışma bölgede etkili bir âyan ailesinin üyesi olarak Acaralı Kör Hüseyin Bey’in 1840 ve 1846 yılındaki isyanlarını, nasıl ortaya çıktıklarını ve bölgedeki etkilerini Osmanlı ve Fransız arşiv kaynakları üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.⁶

I. Selim Paşazâdeler ve Bölgedeki Etkinlikleri

19. yüzyılın başlarında imparatorluğun pek çok yerinde olduğu gibi Ahıska, Acara ve Çıldır taraflarından devletin otoritesi oldukça zayıflamış ve bölge bazı âyan/derebeyi ailelerinin idaresine geçmişti. Bu bölgelerde etkili olan âyanlar ise Şerif Mehmed Paşa⁷ (Ahıskalı), Selim Paşa,

⁶ Bu konuda Osmanlı arşiv kaynakları yanında Fransız ve İngiliz konsolosluk kaynakları da bu sürece ilişkin olarak önemli bilgiler ihtiva etmektedirler. Zira gerek 1830 yılında Trabzon’a Fransız konsolosluğuna atanarak atanmış V. Fontanier’ye gerek 1836’da Trabzon’da İngiliz konsolosluğuna atanarak atanmış J. Brant’a verilen talimatlarda Trabzon Eyaleti’nin Rus sınırındaki gelişmelerin takip edilmesi ve elçiliklere iletilmesi isteniyordu. Nitekim bu misyonun daha sonraki konsoloslar tarafından da devam ettirildiği konsolosların önemli gelişmeleri rapor ettikleri görülmektedir. Bu konuda bkz. Bryer, a.g.m., s. 200; Fontanier’ye verilen talimatlar için bkz. “*Instructions pour M. Fontanier gérant du vice-consulat de Trébizonde*”, AMAEF, CADN (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 4.

⁷ Sicill-i Osmani’ye göre Şerif Mehmed Paşa, İshak Paşa’nın torunu Süleyman Paşa’nın oğludur. Babasının hayatında henüz 17-18 yaşındayken kapıcı başı olmuştur. 1205’te (1790-

Bayezid Valisi İbrahim Paşa ve Abdullah Paşazade Kara Beylerdi. Adı geçen bu bölgeler bu âyanların sürekli olarak birbirleriyle hâkimiyet mücadelesine sahne olan sahalar haline geldi.⁸ Pehlivan İbrahim Paşa'nın Erzurum valiliği döneminde en önemli görevi de bu taraflarda devletin otoritesini yeniden tesis etmektir. İbrahim Paşa bu âyanlardan ilk olarak Şerif Mehmed Paşa'yı sulh yolu ile etkisiz hale getirdi. Ardından da bölgedeki daha etkili diğer bir âyan olan Selim Paşa üzerine gitti. İbrahim Paşa'nın uzun süre Selim Paşa⁹ ve oğulları ile olan mücadelesi Selim Paşa'nın 1815 yılının ortalarında idam edilmesi ve oğullarının da etkisiz hale getirilmesiyle sona erdi; fakat İbrahim Paşa'nın Ahıska ve Acara'daki âyanları bertaraf edip kendisine yakın bir idari yapı kurmasıyla bölgede sükûnet sağlanamadı. Zira bölge halkının Selim Paşa ve oğullarının idarelerine alışmış olmaları ve yeni idarecilerin halka olan davranışları nedeniyle bu bölgede istenilen düzen sağlanamadı.¹⁰Bunun yanında bölgede Şerif Mehmed Paşa ve Selim Paşa'nın mahdumları arasındaki rekabet daha sonra da devam etti. Özellikle Selim Paşa'nın oğulları Ahmed, Dursun, Abdullah/Abdi ve Hüseyin babalarının idamından sonra bölgede etkili olmaya devam etti. Her ne kadar isyan ettikleri için haklarında fer-

1791) babasının vefatında Çıldır Eyaleti İshak Paşa'ya verildi ve kısa bir süre sonra İshak Paşa 1206 (1791-1792) vezir rütbesiyle vali oldu. Receb 1211/Ocak 1797'de azledildi. Daha sonra Maraş ve Rakka; Halep ve Adana valiliklerinde bulundu. 1222/1807'de Kars, ardından Diyarbakır, ikinci defa Adana,1223/1808'de Karahisar-i Sahib valisi ve 1224'te Trabzon valiliğiyle Karadeniz sevhili seraskeri oldu. Ancak Çıldır Valisi Selim Paşa ile geçinemeyip azledildi. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. 5, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1589-1590; Hüseyin Albayrak, *Tarih İçinde Trabzon Valileri 1461-2007*, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2008, s. 136.

⁸ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacifettahoğlu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2001, s. 184-185; Abdullah Saydam, "Trabzon'un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)", *OTAM*, 18 (2006), s. 291; Salih Erol, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakay'î Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007, s. 55.

⁹ Sicill-i Osmani'nin "derebeyi şeklinde bir zorba" olarak tarif ettiği Acaralı Memişzade Selim Paşa bölgenin nüfuzlu beylerindendi ve 26 R 1217'de (26 Ağustos 1802) vezir rütbesiyle Çıldır beylerbeyisi olmuş ve uzun yıllar bu görevde kalmıştır. 1229/1814'te vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e., c. V, s. 1492-1493; Salih Değirmenci, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Çıldır Eyaleti'nin İdari, Siyasi, Askeri, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1 Numaralı Ahışa Şer'iyye Siciline Göre: 1233-1241)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 13-14.

¹⁰ Erol, a.g.t., s. 57.

man çıkarılsa da bu derebeyleri daha sonraki dönemlerde affedildiler. Şüphesiz bunların en önemlisi 1828'de Çıldır mutasarrıfı olan Ahmed Paşa'dır.¹¹Ahmed Paşa 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı sırasında bölgedeki Rus yayılcılığına karşı önemli bir mücadele verdi.¹²

Selimpaşazâdeler daha sonraki dönemlerde de bölgedeki idari etkinliklerini devam ettirdiler. Ahmed Paşa 1831'den ölüm tarihi olan 1836'ya kadar Kars mutasarrıflığı yaptı.¹³Abdullah/Abdi Bey Şavşat sancakbeyliği, daha sonra da Acara-i Ulyâ mütesellimliği yaptı. Oğlu Dede Bey ise babası Acara-i Ulyâ mütesellimi iken Şavşat mütesellimliği görevinde bulundu.¹⁴Hüseyin Bey de ileride daha detaylı görüleceği gibi Osmanlı idaresine karşı geleceği 1840'lı yıllarda Artvin'in idarecisiydi ve öncesinde de Osman Nuri Paşa'nın Erzurum Valiliği zamanında bir süre Erzincan'da idarecilik yapmıştı.¹⁵ Aile üyelerinin bu şekilde idari mekanizmada yer almaları aynı zamanda onların diğer âyanlara karşı güçlerini pekiştirmelerine de yol açmıştır. Mesela daha evvel babaları Selim Paşa döneminde aralarında husumet olan Şerif Mehmed Paşa'nın oğlu Said Bey Ahmet Paşa'nın Çıldır valiliği zamanında, 1248'de (1832/1833) Kör Hüseyin Bey tarafından haksız yere öldürülmüştür.¹⁶Bunun yanında Selimpaşazâdelerin zaman zaman kendi aralarında da mücadeleye gir-

¹¹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 1, s. 201.

¹² Bu konuda bkz. W.E.D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas-Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s. 23-45; Bayram Nazır, *Osmanlı-Rus Savaşlarında Acaralılar 1774-1829*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1993, s. 33-104; Fatma Yelda Gök, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2008.

¹³ Oktay Kızılkaya, *XIX. Yüzyılda Kars Sancağı'nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011, s. 63.

¹⁴ PRO.FO. (Great Britain, Public Records Office/Foreign Office) 526/2, "Notes made on a Journey from Batoom by Adjarah, Shawshet, Ardanuch, Ardahan, Ghivleth, Penek, and Olü, to Erzeroum", 31 August 1841.

¹⁵ BOA(Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İ. DH. (İrade Dahiliye), 17/781-Lef 10;BOA. İ. MVL. (Meclis-i Vâlâ), 18/278-Lef 1.

¹⁶ BOA, İ. MSM. (İrade Mesail-i Mühimme), 87/2468- Lef 9, 23 L 1262/14 Ekim 1846; BOA, İ. DH. 12/575, Gurre-i Za1255/6 Ocak 1840; Ahmed Lûtfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, c. 4-5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 743; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 5, s. 1439; Mustafa Adil Özder, *Tarihte Çıldır Atabegleri ve Torunları*, Erzurum 1971.

dikleri görülmüştür. 1840'ta Kör Hüseyin Bey ile biraderi Abdi/Abdullah Bey arasında bir husumet ortaya çıkmış ve bundan dolayı Erzurum ve Trabzon valilerine bu meselenin halledilmesi yönünde emirler gönderilmişti.¹⁷ İşte Acaralı Kör Hüseyin Bey'in ilk isyan sürecinde onun bölgedeki idari mekanizma içinde yer bulma, etkinliğini genişletme gayretlerinden ve bu süreçte idareciler ile olan çatışmalardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

II. Kör Hüseyin Bey'in İlk İsyanı (1840)

1846 yılının ortalarında Van'dan Acara'ya gelerek burada daha önce Tanzimat'ın uygulanması sürecinde yeniden canlanan muhalefetin başına geçerek daha büyük bir isyan hareketine girişen Kör Hüseyin Bey'in daha evvel bölgede, özellikle Penek'te, başka karışıklıklara neden olduğu görülmektedir.¹⁸ Her ne kadar ikinci isyanı kadar 1840'taki bu ilk isyanın ortaya çıkması hakkında çok ayrıntılı bilgilere sahip olmasak da en azından Hafız Paşa'nın valiliği dönemine rastlayan bu ilk hareketin gelişimi hakkında bazı bilgiler vermek mümkündür.

Erzurum Fransız konsolosu Garnier'nin, Kör Hüseyin Bey'in 2. isyan dönemi olan Temmuz 1846 tarihli raporunda 1840 yılındaki isyanına ilişkin olarak çizdiği tablo bizim çalışmamızın genel çerçevesini tayin ettiği gibi aralarında beş yıl kadar bir zaman olan iki isyanın birbiri ile bağlantılı olduğunu da göstermektedir. Konsolos bu isyan sürecini şu şekilde değerlendirmektedir:¹⁹

“Acara kökenli Kör Hüseyin 5 yıl önce de padişahın otoritesine karşı isyan etmişti. Birkaç ay boyunca dönemin Erzurum Valisi Hafız Paşa'nın kontrolü altında kalan Kör Hüseyin Bey ele geçirilmiş ve İstanbul'a gönderilmişti. Fakat hükümet onu cezalandırmak yerine ona rütbe vererek memleketine gönderdi; Hafız Paşa

¹⁷ BOA, HAT (Hatt-ı Hümayûn), 1424/58241, 21 S 1256/24 Nisan 1840; BOA, İ. DH. 12/575-Lef 4, 22 S 1256/ 25 Nisan 1840.

¹⁸ BOA, HAT, 1233/48014/A, 27 M 1241/11 Eylül 1825; Değirmenci, a.g.t., s. 25, 339-341.

¹⁹ AMAEF (Archives du ministère des Affaires étrangères français), Paris, CPC (Correspondance politique des consuls), Dépêche politique d'Erzeroum et Trébizonde, 1844-1847, Tome 2, Garnier'den Politik Kısma, 30 Temmuz 1846.

İstanbul'da Kör Hüseyin Bey'e yapılan muamelenin kendi tutumuna karşı bir uyarı olduğunu düşünerek istifa etti. Hüseyin Bey yeniden harekete geçmeyi ihmal etmedi. Yeniden ele geçirildi ve hapse konuldu. Fakat kaçmayı başararak Mısır'a sığındı".

Osmanlı arşiv kaynaklarına göre Kör Hüseyin Bey Penek ve Oltu mutasarrıfı iken halka zulümle suçlanmış ve daha sonra Çıldır ve Ardanuç taraflarına gelerek karışıklık çıkarmıştı. Özellikle Penek halkı 1838-1840 yılları arasında Kör Hüseyin Bey'in baskısından muzdarib olmuş ve değiştirilmesi için girişimde bulunmuştu.²⁰ Daha sonra Kör Hüseyin Bey ile kardeşi Abdi Bey arasındaki sürtüşme bölgeyi etkileyecek yeni bir karışıklığa dönüşmüştü. Kör Hüseyin Bey, Abdi Bey ile olan sürtüşmelerini gerekçe göstererek Çıldır Eyaleti'ne bağlı Ardanuç Kazasına gelerek Ardanuç Kalesi'ni tamir etmiş, etrafında adam toplamış ve zahire tedarik etmeye başlamıştı. Bu sürece ilişkin olarak Erzurum Valisi Hafız Paşa yazdığı tahriratlarda bunların yanında Kör Hüseyin Bey'in İbrahim Paşa (Mısırlı) ile de görüştüğünden ve halka ettiği zulümlerden de bahsediyordu.²¹ Bu konuda en detaylı tahrirat Kars ve Çıldır Kaymakamı olan Bahri Paşa tarafından kaleme alındı. Bahri Paşa tahriratında, Kör Hüseyin Bey'in Rus sınırına yakın yerlerde etrafında topladığı firariler ile halkın huzurunu kaçırdığını ve aynı şekilde etrafında topladığı dört bin Ahıskalı ile beraber Rus sınırına tecavüz ettiğini ve bunun da Rus yetkililerin şikâyetlerine neden olduğunu belirtiyordu.²² Bu bakımdan meselenin telkin yolu ile halledilmesi için Kör Hüseyin Bey'e haber gönderilerek isyandan vazgeçerek Oltu Sancağı'nda Karnovas karyesindeki hanesinde ikamete davet edilse de o isyanına devam etmiştir.²³ Erzurum'dan Kör Hüseyin Bey'in bölgedeki hareketleri hakkında yazılan tahriratlar üzerine, İstanbul'da bu meselenin zor kullanılmadan halledilmesi yönünde yapılan değerlendirmeler devletin bu süreçteki hassas durumuna da işaret etmektedir. Meclis-i Meşveret'te yapılan değerlendirmelerde imparatorluğun içinde bulunduğu hassas süreçte, Kör Hüseyin Bey'in bu isyanının askeri kuvvet ile değil de bazı etkili tedbirleri ile bertaraf edilmesi gerektiği belir-

²⁰ BOA, C. ZB (Cevdet Zaptiye), 64/3198, 29 Z 1255/4 Mart 1840.

²¹ BOA, İ. DH. 12/575-Lef 3, 27 M 1256/31 Mart 1840; Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 186.

²² BOA, İ. DH. 12/575-Lef 2, Gurre-i Za 1255/6 Ocak 1840.

²³ BOA, İ. DH. 12/575-Lef 3, 27 M 1256/31 Mart 1840.

tiliyordu. Bunun yanında Ardanuç'un Trabzon Eyaleti sınırına olan yakınlığı ve Vali Osman Paşa'nın da bölgedeki nüfuzu dikkate alınarak Erzurum ve Trabzon valilerinin ortak hareket edebileceği tavsiye ediliyordu.²⁴Bu şekilde Kör Hüseyin Bey'in isyanına Trabzon valiliği tarafından yapılacak olan müdahalelerin de onayı verilmiş oluyordu. Meclis-i Meşveret'te alınan kararlar gereğince Trabzon Valisi Osman Paşa, Kör Hüseyin Bey'e adam göndererek onu bu isyan hareketinden vazgeçirmeye çalışacağını ifade etmişti.²⁵Fakat devletin bu gelişmelere müdahale etmekte gecikmesi 1840'ın başlarında başlayan bu isyanın Temmuz ayına kadar devam etmesine neden olmuştur.²⁶

Kör Hüseyin Bey'in şekavet ve bozgunculuğu Ahıska ümerasını da rahatsız etmekle birlikte, zamanla isyan halini alan bu hareketler uluslararası bir boyutu kazandı. Kör Hüseyin Bey'in isyanına sahne olan bölgelerin Rus sınırına yakın olması Rusya'yı rahatsız ediyordu. Nitekim Kör Hüseyin Bey'in Rus sınırındaki tecavüzleri de Rus yetkililerin şikâyetlerine neden olmuştu.²⁷Buna karşın Hafız Paşa, Kör Hüseyin Bey'in Rus imparatoruna göndermiş olduğu bazı mektupların da ele geçirildiğini belirtiyordu.²⁸ Bu bağlamda Osmanlı hükümeti Kör Hüseyin Bey hadisesinin Rusya'ya karşı bir hadise gibi algılanma ihtimalinin önüne geçilmesi için bu konuda Rusya'nın sınır memurlarına ve Rus elçiliğine gerekli bilgilendirmenin yapılmasını istemekteydi.²⁹

Hüseyin Bey'in bu altı yıllık isyan sürecinin ilki olarak 1840'taki isyanı hakkında Trabzon'daki Fransız konsolosu Clairambault'nun raporları bize oldukça doyurucu bilgiler vermektedir. Konsolosun raporlarına göre Kör Hüseyin Bey'in isyanındaki en önemli etken Erzurum Valisi Hafız Paşa'nın Artvin Livası'na Kör Hüseyin Bey yerine Yusuf Bey'i³⁰ ataması

²⁴ BOA, İ. DH. 12/575-Lef 4, 22 S 1256/25 Nisan 1840; BOA, İ. DH, 17/781- Lef 27, 11 R 1256/12 Haziran 1840.

²⁵ BOA, İ. DH. 15/697-Lef 3, 8 R 1256/9 Haziran 1840.

²⁶ Hakan, *a.g.e.*, s. 186.

²⁷ BOA, İ. DH. 12/575, Gurre-i Za1255/6 Ocak 1840.

²⁸ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 20, Gurre-i R 1256/3 Haziran 1840.

²⁹ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 29.

³⁰ İngiliz konsolosu Guarracino'ya göre Yusuf Bey Artvin mütesellimi iken halktan 300 kese haraç almış ve bunun üzerine Kars Valisi Bahri Paşa onu görevinden uzaklaştırmış ve ye-

ve Yusuf Bey'in otoritesini tesis etmek için Artvin'e 1 000-1 200 kişiyi göndermesiydi. "Öyle görünüyor ki Hüseyin Bey burada önemli bir güç sahibidir" diyen Konsolos Clairambault, onun yerini Yusuf Bey'e bırakmayı reddettiğini, bölgedeki diğer bir âyan olan Ali Bey'in³¹ de adamlarıyla birlikte isyan ederek Kör Hüseyin Bey'e katılmak üzere Ardanuç'a geldiğini belirtir.³² Bunun üzerine kendisini Erzurum'a çağıran Hafız Paşa'nın asıl niyetinin onu Artvin'den çıkarmak olduğunu düşünen Kör Hüseyin Bey, sahip olduğu pek çok silah ve cephane ile kendisini Ardanuç Kalesi'ne kapatmış³³ ve kendisine yapılan, şekavet ve bozgunculuğu terk etmesine yönelik tavsiyeleri dikkate almayarak Livane taraflarında Yusuf Bey ile çatışmaya girmiştir.³⁴

Osmanlı hükümeti, devletin içinde bulunduğu bu kritik süreçte meselenin mümkün mertebe zor kullanmadan çözülmesi doğrultusunda Trabzon ve Erzurum valilerinin ortak hareket etmesini tavsiye etse de Osman Paşa ve Hafız Paşa'dan Bâb-ı Âli'ye gönderilen tahriratlar, meselenin telkin yolu ile çözülemeyeceğini ortaya koyuyordu.³⁵ Nitekim Haziran ayında meselenin çözülmesi doğrultusunda daha ciddi adımlar atılmaya

rine Mustafa Bey'i tayin etmişti. Kendi aralarından mütesellim atandığı zaman istediği gibi hareket edebilen bölge beyleri ise bu atamadan rahatsız olmuş ve ondan kurtulmak için bir plan yapmışlardı. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Frederick Guarracino, "Notes on an Excursion from Batum to Artvin", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 15 (1845), s. 298.

³¹ Fransız konsolosunun Livane/Artvin mütesellimliğine Kör Hüseyin Bey yerine Yusuf Bey'in atandığını belirtmesine karşın bazı kaynaklarda, bu göreve Ali Bey'in yerine Yusuf Bey'in atandığı belirtilmektedir. Hakan, *a.g.e.*, s. 187; Bunun yanında Livaneli Ali Bey, Kör Hüseyin Bey'in isyanının en önemli aktörlerinden biriydi. Zira Hafız Paşa tarafından Kör Hüseyin Bey'in ele geçirilmesi ve İstanbul'a gönderilmesi sürecinde harcanan bin kese akçenin alınacağı sorumlular arasında, Livane, Ardanuç, Penek, Maçahel ahalileri yanında Ali Bey de diğer bir sorumlu olarak gösterilmektedir. BOA, İ. MVL. 18/278-Lef 1, 5 C 1256/4 Ağustos 1840.

³² AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome, 4, Outrey'den compte de Pontois'ya, 23 Mayıs 1840.

³³ Guarracino Ardanuç Kalesi'nin Kör Hüseyin Bey tarafından Hafız Paşa'ya karşı direnmek için tamir edildiğini; fakat Bahri Paşa'nın bu kaleyi yıktığını not etmektedir. PRO, FO 526/2, "Notes made on a Journey from Batoom by Adjarah, Shawshet, Ardanuch, Ardahan, Ghwleh, Penek, and Olti, to Erzeroom", 31 August 1841.

³⁴ BOA, İ. DH. 17/781-Lef 27, 11 R 1256/12 Haziran 1840.

³⁵ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 29; Aynı Belge, Lef 27, 11 R 1256/ 12 Haziran 1840.

başlandı. Erzurum'dan 2000 kişilik bir kuvvet isyan halinde olan Artvin'e gönderildi. Fransız konsolosu bunlara ilaveten Hafız Paşa'nın Kars taraflarından bir o kadar asker ve iki Fransız görevliyi³⁶ de göndermesi gerektiğini belirtiyordu.³⁷Dahası Kör Hüseyin Bey'in Ardanoç'taki isyanının önüne geçilmesi için hem Hafız Paşa'ya hem de Trabzon Valisi Osman Paşa'ya gerekli tedbirlerin alınması yönünde emirler gönderildi.³⁸Fransız konsolosu Outrey'nin Erzurum'dan aldığı haberlere göre, 800 kişi, daha evvel Erzurum'dan ayrılan ve Penek'te bulunan Hafız Paşa'ya katılmak üzere şehirden ayrıldı. Bunun yanında hükümetten aldığı emirler doğrultusunda Osman Paşa da Lazistan taraflarında Batum'dan Hafız Paşa'nın birliklerine yardım etmek ve Kör Hüseyin Bey'i ele geçirmek üzere Trabzon âyanlarından Uzunzade Mehmet Ağa'yı³⁹ Artvin'e doğru gönderdi.⁴⁰ Zira Uzunzade Mehmet Ağa Lazistan taraflarından 2000 asker toplamakla görevlendirilmişti.

³⁶ Erzurum Valisi Hafız Paşa'nın bir yıllık valiliği dönemindeki en ilginç icraatlarından biri de maiyetinde çalıştırmak üzere Fransa'dan topçu zabiti istemek oldu. Cevdet Küçük, devletin istihdamına izin verdiği bu zabitin gelip gelmediğinin bilinmediğini belirtir ki bize göre konsolosun bu ifadesi bu zabitelerin Erzurum'a geldiklerini göstermektedir. Cevdet Küçük, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Sonçağ Tarihi Kürsüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975, s. 174-175.

³⁷ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Écheltes, Trébizonde, Tome 4, Outrey'den compte de Pontois'ya, 10 Haziran 1840; Guarracino'nun verdiği bilgilere göre Artvin Mutesellimi Yusuf Bey'in görevinden alınması ve yerine Mustafa Bey'in atanması ile bölgedeki beylerin Mustafa Bey üzerindeki baskısı artmıştı. Hatta Kars Valisi Bahri Paşa'nın görevden alındığına dair bir haberin yayılması ile Artvin beyleri halkı da yanlarına alarak Mustafa Bey'i Artvin'i terk etmeye zorlamışlardı. Guarracino, a.g.m., s. 302.

³⁸ BOA, HAT, 1424/58241, 21 S 1256/24 Nisan 1840.

³⁹ Uzunzade Mehmed Ağa Fransız kaynaklarında "Rumoğlu" olarak geçmektedir. Bundan dolayı çalışmada Rumoğlu yerine, birebir aktarımlar dışında Uzunzade Mehmet Ağa'yı kullanmayı tercih ettik.

⁴⁰ BOA, İ. DH. 17/781-Lef 27, 11 R 1256/12 Haziran 1840; AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Écheltes, Trébizonde, Tome 4, Outrey'den compte de Pontois'ya, 20 Haziran 1840; İngiliz konsolosu Guarracino 1841 yılı yazında bölgeye gerçekleştirdiği gezide, bölgedeki çatışmalar hakkında bilgi verirken Erzurum Valisi Hafız Paşa'nın, Uzunoğlu Mehmed Ağa ile Kör Hüseyin Bey'in birbiriyle anlaşarak kendi aralarında göstermelik bir savaş yapmaları nedeniyle, Osman Paşa'nın Trabzon'dan gönderdiği birliklere ne kadar güvencileceğini gösterdiğini belirtmekteydi. Guarracino, a.g.m., s. 298.

Fransız konsolosu, yapılan hazırlıkların yanında Kör Hüseyin Bey'in isyan ettiği bölgelerden gelen haberleri de aktarmaktaydı. Bu doğrultuda Uzunzade Mehmet Ağa'nın yakınlarından gelen bilgilere göre Kör Hüseyin Bey'in etrafındakiler onu terketmeye başlamış ve Kör Hüseyin'in Artvin'deki vekili kaçarak Osman Paşa'ya sığınmıştı. Erzurum'dan konsolosa ulaşan haberlere göre daha ilginç bir gelişme ise Kör Hüseyin Bey'in isyanı sürecinde etkili olan ve Hafız Paşa'nın kendisine güvendiği Abdi Bey'in valiye ihanet etmesi ve adamlarıyla birlikte Kör Hüseyin Bey'e katılmasıydı.⁴¹ Bu birleşmeye karşın Haziran ayında isyancılar ile askerler arasında bir çatışma olmamıştır.⁴² Konsolosun verdiği bilgilere göre bu sırada Penek'te bulunan Hafız Paşa ise Kör Hüseyin Bey'in yenilmesi durumunda Rusya'ya kaçmak gibi gizli bir planı olduğuna dair bilgi almıştı. Bundan dolayı konsolos, Hafız Paşa'nın Kör Hüseyin Bey'in başına "50.000 kuruş ve kellesini getirene yıllık maaş" bağlayacağını vaat ettiğini belirtir.⁴³

Erzurum Valisi Hafız Paşa, Haziran 1840 tarihli tahriratında "hain-i merkum" olarak nitelediği Kör Hüseyin Bey'in isyanının gelişim sürecine ilişkin olarak, onun Çıldır Eyaleti'ndeki servet sahibi kimseleri soyarak bunları adamlarına verdiğini ve etrafında topladığı beş altı yüz askerle Penek tarafına geldiğini ifade etmekteydi.⁴⁴ Bu konudaki diğer belgelerde Kör Hüseyin Bey'in Penek Kazası beyi Süleyman Bey'in üzerine yürüdüğü ve Süleyman Bey'i perişan ettiği belirtilmektedir.⁴⁵ Kör Hüseyin Bey'in bu başarısı üzerine Abdi Bey ve Ardahan beyi Hüseyin Bey, Hafız Paşa'ya, bölgeyi karışıklığa sürükleyen Kör Hüseyin Bey'in engellenmemesi

⁴¹ Fransız konsolosunun verdiği bu bilgilere karşın Osmanlı arşiv kaynakları Abdi Bey'in Kör Hüseyin Bey'e katılmasına dair bir bilgi vermez. Hatta belgelerde Kör Hüseyin Bey'in isyanını başlatan en önemli gelişme olarak biraderi Abdi Bey ile aralarındaki anlaşmazlık gösterilmektedir. Bu anlaşmazlık doğrultusunda Kör Hüseyin Bey, Acara-i Ulyâ'da bulunan Abdi Bey üzerine yürümüş ve onu konağından çıkmaya mecbur ederek Acara-i Ulyâ bölgesini de ele geçirmişti. Bunun yanında, en azından Abdi Bey'in tarafını göstermesi açısından, Haziran 1840 itibarı ile Abdi Bey, biraderi Kör Hüseyin Bey'in isyanına karşı otoriteleri daha etkin önlemler almaya davet ettiğini belirtmek yerinde olur. BOA, İ. DH, 17/781-Lef 28, 12 R 1256/13 Haziran 1840; BOA, İ. MVL. 18/278-Lef 1.

⁴² Meeker, *a.g.e.*, s. 230.

⁴³ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 4, Outrey'den compte de Pontois'ya, 20 Haziran 1840.

⁴⁴ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 28, 12 R 1256/13 Haziran 1840.

⁴⁵ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 26, 7 R 1256/8 Haziran 1840.

durumunda böylesine bir *vakt-i nazike*de isyanın bütün bölgeye yayılabileceği uyarısında bulunuyordu.⁴⁶Bu uyarılar dikkate alınmış olmalı ki 9 Haziran'da iki tabur asker, tımarlı süvari, birkaç kıta top ve mühimmat Erzurum'dan Oltu'ya hareket etti. Aynı şekilde Redif-i Mansure miralayı Aziz Bey de bir miktar asker ile Kars'tan Ardahan'a geldi.⁴⁷ Fakat gerek Trabzon gerekse de Erzurum tarafından Kör Hüseyin Bey'in üzerinde gönderilen birliklerin Kör Hüseyin Bey'i ele geçirmeleri çok kolay olmadı. Hafız Paşa'nın ifadesiyle “*çalıkuşu gibi daldan dala konan*” Hüseyin Bey, Oltu taraflarından Livane ve Maçahel taraflarına gelerek Ardanuç Kalesi'ni tahkim etmişti.⁴⁸Nihayet Temmuz ayının başlarında Erzurum'dan Bahri Paşa'nın komutasında gönderilen birlikler Kör Hüseyin Bey'in saklandığı Acara-i Ulyâ Kazası kurrasından Hola Karyesi yaylasına ulaşmıştır. Bunun üzerine Kör Hüseyin Bey aman dilemek için Acara ulemasından birkaç kişiyi Bahri Paşa'ya gönderip daha sonra teslim olsa da 9 Temmuz gecesi birkaç adamı⁴⁹ ile firar etmiş;⁵⁰ fakat çok uzaklaşmadan Bahri Paşa ve beraberindeki elli süvari ile yaşanan bir çatışmadan sonra Kör Hüseyin Bey'in birkaç adamı ölmüş ve yaralanmış, Kör Hüseyin Bey de üç yerinden yaralı bir şekilde ele geçirilmiştir.⁵¹

Erzurum Valisi Hafız Paşa'nın 11 Temmuz tarihli tahriratına göre, Kör Hüseyin Bey, muavinleri, Acara-i Ulyâ naib ve müftüsü ve Ahıska Kadısı Sabık İbrahim Efendi kendisi Erzurum'a varmadan önce Erzurum'a gönderildi. Hafız Paşa ise 27 Temmuz'da Hüseyin Bey'e karşı olan seferinden sonra Erzurum'a döndü. Öte yandan Uzunzade Mehmed Ağa'nın Acara ve Maçahel taraflarındaki seferi sonucunda buradaki Kör Hüseyin Bey yanlıları aman dileyerek teslim oldu.⁵² Fransız konsolosunun raporlarına göre Temmuz ayının başlarında yakalanarak Erzurum'a getirilen Hüseyin Bey, Ağustos ayının başında aldığı yaralardan dolayı hasta

⁴⁶ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 28, 12 R 1256/13 Haziran 1840; Hakan, a.g.e., s. 187.

⁴⁷ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 28, 12 R 1256/13 Haziran 1840.

⁴⁸ BOA, İ. DH, 17/781-Lef 28, 12 R 1256/13 Haziran 1840.

⁴⁹ Belgelerde Kör Hüseyin Bey'in 27 gulamı ile bulunduğu askerlerin arasından firar ettiği belirtilmektedir. BOA, İ. MVL. 18/278-Lef 1.

⁵⁰ BOA, İ. DH. 18/863-Lef 2, 11 Ca 1256/11 Temmuz 1840.

⁵¹ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 4, Outrey'den compte de Pontois'ya, 23 Temmuz 1840.

⁵² BOA, İ. DH. 18/863-Lef 2, 11 Ca 1256/11 Temmuz 1840.

bir şekilde hâlen daha Erzurum hapisanesindeydi.⁵³ Hafız Paşa'nın Kör Hüseyin Bey'in İstanbul'a gönderilmesine ilişkin olarak yaptığı yazışmalarda yaralarının iyileşmesinden sonra İstanbul'a gönderileceği belirtilse de⁵⁴Kör Hüseyin Bey'in iyileşmesinin beklenmediği anlaşılmaktadır. Zira Kör Hüseyin Bey İstanbul'a gitmek üzere 5 Ağustos itibarı ile Trabzon'a getirilmiştir. Hasta ve yaralı bir halde olmasından dolayı Hafız Paşa,Kör Hüseyin'in yanına kendi özel doktorunu tahsis etmişti.⁵⁵Fransız konsolosu her ne kadar Kör Hüseyin Bey'in 6 Ağustos'ta vapur ile İstanbul'a gönderileceğinden bahsetse de İstanbul'dan gelen yazılarda, Kör Hüseyin Bey'in isyanına dair gerçek sebeplerin Hafız Paşa tarafından hükümete bildirilene kadar onun, İstanbul'a gönderilmesinde ortaya çıkacak masraflardan kaçınmak için firar etmeyecek bir şekilde Trabzon taraflarında münasip bir mahalde ikamet ettirilmesi istenmekteydi.⁵⁶Buradan da anlaşıldığı gibi hükümetin gerek Hafız Paşa gerekse de biraderi Bahri Paşa'dan gelen tahrirlere karşın bu isyanın mahiyetini tam olarak anlayamadığı ve bu konuda yeni ayrıntılar talep ettiği anlaşılmaktadır. Zira bunun nedenini kısmen bu iki kardeşin Erzurum ve Kars'taki valilik ve kaymakamlıklarındaki idare anlayışlarında aramak gerekmektedir.

Belgelere göre Acara ve Çıldır bölgeleri Kör Hüseyin Bey'in şekavet ve bozgunculuğundan kurtulsa da Erzurum civarında karışıklıklar devam etti. Kör Hüseyin Bey meselesinden sonra Hafız Paşa bu kez de Kürtlerin sürekli saldırılarına uğrayan Erzincan taraflarına 3-4 bin adamıyla gitme hazırlığı yapıyordu.⁵⁷Bundan başka Fransız kaynaklarında 6 Ağustos'tan sonra Kör Hüseyin Bey'in isyanı ve yargılanmasına dair başka bir bilgiye rastlanmamaktadır.

⁵³ Outrey ayı raporunda Erzurum Valisi Hafız Paşa'nın bu kez de Gürcistan'dan Erzurum'a gelen ve 30 kadar atlıdan oluşan bir kervana saldıran ve yağma eden Kürtlerin bulunduğu Kars taraflarına halen daha birlikler göndermek zorunda olduğunu ifade ediyordu. AMAEF, Paris, Correspondance Consulaire et Commerciale (CCC), Trébizonde, Tome 4, Outrey'den Thiers'ye 1 Ağustos 1840.

⁵⁴ BOA, İ. DH. 18/863-Lef 3, 5 C 1256/4Ağustos 1840.

⁵⁵ Bu doktor büyük bir ihtimalle Erzurum'da Fransız konsolosluk temsilciliği için de aday olan Fransız Brunner'dir. AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 4, Outrey'den compte de Pontois'ya, 25 Ağustos 1840.

⁵⁶ BOA, İ. DH. 18/863-Lef 2, 5 C 1256/4 Ağustos 1840.

⁵⁷ AMAEF, Paris, CCC, Trébizonde Tome 4, Outrey'den Thiers'ye 5 Ağustos 1840.

Kör Hüseyin Bey'in yakalanması, Erzurum ve Trabzon üzerinden İstanbul'a gönderilmesi sonrasındaki gelişmeler bizim bu ilk isyan sürecine daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşmamızı gerektiren bazı detaylar içermektedir. Kör Hüseyin Bey ve Hafız Paşa arasındaki ilişki doğrultusunda, Hafız Paşa'nın Erzurum valiliği üzerine ayrı bir çalışma konusu olmayı hak eden ayrıntılara göre, Kör Hüseyin Bey'in İstanbul'da sağlıklı bir şekilde yargılanması öncelikli olarak, bu hadisenin sadece Kör Hüseyin Bey'in biraderi Abdi Bey arasındaki bir husumetten mi yoksa Kör Hüseyin Bey'in kişiliğinden kaynaklanan gerçek bir isyan mı olduğunun bilinmesine bağlıdır.⁵⁸Fakat daha sonraki yazışmalar, gerek Hafız Paşa gerekse de Bahri Paşa'nın Kör Hüseyin Bey hakkındaki tahriratlarında bazı çelişkilerin olduğunu ortaya koymaktadır. Mart 1841 itibarı ile Kör Hüseyin Bey İstanbul'dadır. Fakat yakalandıktan sonra tüm emvaline el konulmuş ve hizmetçi ve tüm yakınları da Erzurum'a getirilmiştir. Özellikle yakınlarının Erzurum'daki sefaletleri ve mal ve mülklerine el konulmasının Tanzimat'ın ilkelerine aykırı olduğu ifade edilmekteydi. Bu konuda Hafız ve Bahri paşalar tarafından gelen tahriratlar ve Kör Hüseyin Bey'in Hafız Paşa hakkındaki arz-ı halinin⁵⁹ değerlendirmesi niteliğinde olan yazışmalarda; bu iki paşa ile Kör Hüseyin Bey arasında bir para meselesi üzerinde durulduktan sonra bu paşaların Hüseyin Bey hakkında gönderdikleri tahriratların bazı çelişkiler içerdiği, Kör Hüseyin Bey'in devlete olan daha önceki hizmetleri ve Hafız Paşa'nın Muş ve Van taraflarındaki idaresi hakkında gelen şikayetler sıralanarak Hüseyin Bey'e haksızlık yapıldığı ifade edilmektedir.⁶⁰Daha da önemlisi Hafız ve Bahri paşaların haksız yere Kör Hüseyin Bey'i "*asi şekline koyarak üzerine asker sevk etmesi*" ve bu şekilde onun namusunu lekelemekle suçlanmalarıdır.⁶¹ Bu bağlamda Kör Hüseyin Bey'in arzuhalinde sıraladığı hususlar hakkında yeni Erzurum Valisi Kamil Paşa ve Trabzon Valisi Osman Paşa'dan da işin aslına dair yeni bilgiler talep edildi.⁶²

⁵⁸ BOA, İ. DH. 18/863-Lef 2, 5 C 1256/4 Ağustos 1840.

⁵⁹ Bu ilk isyan sürecinde Kör Hüseyin Bey tarafından durumuna ilişkin olarak yazılan tek belge için bkz. BOA, İ. MVL. 32/544- Lef 1-2.

⁶⁰ BOA, İ. MVL. 18/278-Lef 1.

⁶¹ Aynı Belge, Lef 2, 20 M 1257/14 Mart 1841.

⁶² BOA, İ. MVL. 32/544, 17 Za 1257/31 Aralık 1841.

Elimizdeki kaynaklar bu muhakeme sürecine ilişkin başka detaylar içermez. Fakat Hafız Paşa'nın Erzurum valiliğinden Ocak 1841'deki istifasını, Kör Hüseyin Bey'in durumunu güçlendiren bir gelişme olarak kabul etmek gerekmektedir. Her ne kadar Hafız Paşa'nın istifasının gerekçesi olarak,⁶³ Erzurum valiliği dönemindeki kötü idaresi ve Muş ve Van halkı tarafından idaresine karşı yapılan şikâyetler gösterilse de, Hafız Paşa'nın istifasında bu sıralarda Hükümetin tam olarak mahiyetini anlamaya çalıştığı Kör Hüseyin Bey hadisesi de etkili olmuştur. Bu doğrultuda Hafız Paşa'nın istifasından sonra biraderi Bahri Paşa'nın da Kars'taki kaymakamlığından azlinin uygun olacağını belirtilmesi, Hafız ve Bahri paşaların bölgedeki idareciliklerinden ortaya çıkan hoşnutsuzluğu göstermektedir.⁶⁴

Muhtemelen Kör Hüseyin Bey hakkındaki muhakemenin sona erdiği 1842 yılının başında ise daha da ilginç bir gelişme oldu. Ocak 1842 tarihli yazışmalar Kör Hüseyin Bey'in İstanbul'dan memleketi tarafına, buradaki görevine gitmesine izin verildiğini, daha önceki suçlar konusunda da gerekli terbiyeyi aldığı ve görevinde daha bir şevkle çalışması için kendisine kapıcıbaşılık nişanı verildiğinden bahsediyordu.⁶⁵ Böylece yaklaşık bir buçuk senelik İstanbul ikametinden sonra Kör Hüseyin Bey'e kapıcıbaşılık rütbesiyle memleketine gitme imkânı sağlandı.

Kör Hüseyin Bey'in ilk isyanı hakkında detaylarını aktardığımız bu gelişmeler üzerinden bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. İlk olarak gerekçesi bölgedeki en etkili âyan ailelerinden olan Selimpaşazâdeler arasındaki bir iktidar mücadelesi olarak görünen bu çatışmaların devletin

⁶³ Mayıs 1841'de İstanbul'a gitmek üzere Trabzon'a gelen Hafız Paşa'nın istifa etmesinde Outrey'ye göre Kör Hüseyin'e gösterilen bu hürmetin etkili olması bir yana asıl etken Erzurum'da idaresine karşı oluşan şikâyetlerdir. Özellikle kuraklıktan kaynaklanan hububat kıtlığının olduğu eyalette Hafız Paşa'nın Trabzon ve Gürcistan taraflarından eyalete gelen hububatın dağıtımında spekülasyon yaptığına yönelik şikâyetler olmuştu. AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 4, Autrey'den Compte de Pontois'ya, 20 Şubat 1841; Aynı dosya Outrey'den Compte de Pontois'ya, 2 Ekim 1840; Bu konuda Cevdet Küçük, Hafız Paşa'nın kötü idaresinden dolayı hakkındaki şikâyetlerin arttığını ve bundan dolayı istifa etmese de valilikten azledileceğini belirtmektedir. Hafız Paşa'nın Erzurum valiliği için bkz. Küçük, *a.g.t.* s. 173-179.

⁶⁴ BOA, İ. DH. 31/1442, 29 Za 1256/22 Ocak 1841.

⁶⁵ BOA, İ. DH. 50/2500, 11 Z 1257/24 Ocak 1842.

temsilcileri olan vali ve kaymakamların müdahaleleri ile yeni bir boyut kazandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar devlet Rus sınırı gibi hassas bir bölgede bir çatışma ortamından kaçınsa da, bölgedeki karışıklık ortamı sınır güvenliğini de tehdit eden bir hüviyet kazanınca askeri müdahale de kaçınılmaz bir hale geldi. Fakat buna karşın Kör Hüseyin Bey'in isyanı sonrasındaki gelişmeleri, devletin bu bölgede herhangi bir çatışmadan kaçınması, bölgedeki etkili yerel güçlerden olan Kör Hüseyin Bey'i taltif edilerek kendi tarafına çekme gayretinden kaynaklandığı görülmektedir.⁶⁶Bunun yanında Tanzimat'ın bölgede uygulanması için öncü çalışmaların bu döneme denk gelmesi ve Doğu Anadolu'daki Kürt isyanlarının varlığı en azından devletin çatışmanın yayılmasını engellemek için böyle bir hamle yapmasını anlaşılır bir hale getirmektedir. Fakat bu hamlenin istenileni vermediği Kör Hüseyin Bey'in Acara bölgesinde yeniden karışıklıklar çıkararak tekrar yakalanarak İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır.⁶⁷

III. Tanzimat'ın Bölgede Uygulanması ve Tepkiler

Kör Hüseyin Bey'in yukarıda gördüğümüz 1840 yılı isyanı sonrasında ele geçirilmesi ve İstanbul'a gönderilerek buradan Mısır'a kaçması ve buradan da Van üzerinden Çıldır taraflarına gelerek 1846'nın Temmuz'undan itibaren Acara bölgesindeki isyanın en önemli aktörü olarak ortaya çıkmasından evvel bu bölgede Tanzimat'ın uygulanmasından dolayı karışıklıkların olduğu ve Kör Hüseyin'in zaten yeni düzenlemelerden rahatsız olan Acara bölgesindeki hareketin başına geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla Kör Hüseyin Bey'in 1846 yılındaki ikinci isyanını anlamak için bölgenin idari yapısına ve bölgede Tanzimat'ın uygulanması çalışmalarına ve bu çalışmaların nasıl tepkiler aldığına bakmak gerekmektedir.

⁶⁶ Hakan, *a.g.e.*, s. 186.

⁶⁷ Fransız konsolosu Garnier'nin verdiği bu bilginin dışında Kör Hüseyin Bey'in tekrar memleketine dönerek yine karışıklıklar çıkarması ve yeniden yakalanması hakkında başka bir kaynağa sahip değiliz. Bunun yanında Hafız Paşa'nın istifa tarihi olan Ocak 1841 ile Kör Hüseyin Bey'in memleketine dönüş iznini aldığı 1842 Ocak ile arasındaki bir yılı da dikkate alırsak Garnier'nin Hafız Paşa'nın istifa gerekçesi olarak sunduğu "Kör Hüseyin Bey'in taltif edilmesi" gibi bir etkeni de sorgulamamız gerekir. AMAEF, Paris, CPC, Dépêche politique d'Erzeroum et Trébizonde, 1844-1847, Tome 2, Garnier'den Politik Kısım, 30 Temmuz 1846.

Tanzimat'ın bölgeye uygulanmasından evvel Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusundaki Rus sınırını değiştirmesi ve bölge üzerindeki etkileri bakımından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bölgede yaptığı idari değişikliği ortaya koymak gerekmektedir. Bilindiği gibi savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması en çok Çıldır/Ahıska Eyaleti'nin idari yapısında bir değişikliğe neden olmuştur. Zira savaş tazminatı olarak Ruslar Azgur, Hirtis, Çeçerek, Ahılkelek, Ahıska ve Koblıyan gibi altı sancağı kendi topraklarına katmışlardı.⁶⁸Bu toprak kayıpları sonrası kuzey ve kuzeydoğu sınırları daralan Çıldır Eyaleti'nin merkezi ise Ahıska'dan Oltu'ya taşındı.1830'da Tahdit-i Hudut Komisyonu'na göre Çıldır Eyaleti Ardahan, Göle, Oltu, Ardanuç, Poskov, Şavşat, Livane ve Pertenek gibi yerlerden müteşekkil oldu.⁶⁹ Fakat daha da önemlisi, merkezi bir idarenin gereği olarak Çıldır Eyaleti'nin eyaletten sancak statüsüne indirgenmesiyle gerçekleşti. Müşirliklerin kurulması sürecinde Erzurum Valisi Esat Paşa Erzurum ve havalisinde bulunan eyaletlerin bir müşirin idaresi altında birleştirilmesinin zaruri olduğunu belirtmişti. Esat Paşa böyle bir idareyle Doğu Anadolu'da asayişin sağlanabileceği, vergilerin adil bir şekilde tahsil edilebileceği, asker yazma işinin süratle yürütülme imkânının doğacağı ve bölgede asayiş bozan sergerdeler ile daha iyi mücadele edileceğini belirtmekteydi. Bu tavsiyeler Bâb-ı Âli'de dikkate alınarak Esat Paşa Erzurum Redif-i Mansure Müşirliği unvanı ile atandı. Kars ve Çıldır Eyaletleri de Ahmed Paşa'nın ferikliğe atanmasıyla beraber Erzurum Müşirliğine bağlandı.⁷⁰Böylece daha evvel de olağan üstü koşullarda zaman zaman Erzurum Eyaleti'ne bağlanan bu bölgeler II. Mahmud'un reformlarının bir neticesi olarak daha merkezi bir yönetim amacıyla Erzurum Eyaleti bünyesine dahil oldular. Kars ve Çıldır'ın bu statüsü 1845 yılına kadar devam etti. Tanzimat'ın Erzurum'da uygulanmaya başlanması sürecinde ilk olarak Erzurum'un idari yapısı yeniden düzenlendi. Buna göre Kars

⁶⁸ Fahrettin M. Kırzioğlu, *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1955, s. 32; Fahrettin M. Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, c. I, Işıl Matbaası, İstanbul 1953, s. 549-550.

⁶⁹ Çıldır Eyaleti'nin idari yapısı hakkında bkz. Bahattin Kılıç, *19. Yüzyılda Çıldır Sancağı'nın İdari Yapısı*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kars 2011; Feridun M. Emecen, "Çıldır Eyaleti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 8, İstanbul 1998, s. 300.

⁷⁰ Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, c. 4-5, s. 962; Küçük, *a.g.t.*, s. 100; Musa Çadırıcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *Ankara Üniversitesi DTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14 (1963), s. 71.

ve Çıldır Eyaletleri Erzurum Eyaleti'nin birer sancağı oldular.⁷¹ Çıldır Eyaleti'nin, Oltu, Ardahan ve Ardanuç kazaları, Oltu merkeziyle sancak hâline getirilerek Erzurum vilâyetine bağlandı.⁷² Böylece Erzurum merkezli olarak yapılacak olan her yeni idari düzenleme etkilerini bu bölgelerde de hissettirecekti. Şüphesiz bunların en önemlisi 1845 yılı itibarı ile Tanzimat'ın yeni mali reformlarının Erzurum'da uygulanmaya başlamasıdır.

Tanzimat'ın Erzurum'da uygulanmaya konulmasına en büyük tepki Van'dan geldi. Bedirhan Bey'in desteklediği Mahmud Han, Van bölgesinde isyan faaliyetlerine başladı. Erzurum'dan da bu isyan hareketlerin destekler nitelikte bazı isyan belirtileri ortaya çıktı. Bu isyanların en önemli nedeni Tanzimat'ın yeni mali uygulamalarıydı. Bölgenin büyük oranda *yurtluk* ve *ocaklık* olarak tanımlanan vergi yapısı diğer bir ifade ile bölgenin sosyo ekonomik yapısı Tanzimat'ın yeni ilkelerini kabul edecek durumda değildi.⁷³ Bu durum Çıldır Sancağı için de geçerliydi. Nitekim ülkedeki sarp ve dağlık bölgelerin önemli bir kısmı gibi Çıldır'da da yurtluk ve ocaklık sistemi hâkimdi.⁷⁴ Dolayısıyla bu bölgelerde Tanzimat'ın uygulanması ve Tanzimat'ın yeni mali ilkeleri ile beraber yurtluk ve ocaklık sistemi ile idare edilen arazinin doğrudan devletin eline geçirilmesine yönelik çalışmalar sonucunda nüfuzları zedelenecek olan kesimlerden büyük bir muhalefet ortaya çıktı. Van taraflarında ortaya çıkan bu muha-

⁷¹ Küçük, *a.g.t.*, s. 224.

⁷² Yunus Zeyrek, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Pozitif Yayınları, Ankara 2001, s. 20.

⁷³ Fatih Gencer, "Merkezîleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", *Ankara Üniversitesi DTCE Tarih Araştırmaları Dergisi*, 49 (2011), s. 75-96; Hakan, *a.g.e.*, s. 117-57; Cabir Doğan, "Tanzimat'ın Van'da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı", *History Studies*, 3/2(2011), s. 149-150; Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s. 193-194.

⁷⁴ İnbaşı'nın Çıldır Eyaleti üzerine yaptığı incelemeye göre eyaletin sancaklarının önemli bir kısmının ocaklık olarak idare edildiği görülmektedir. 1750-1800 yıllarına ait deftere göre, Çıldır Eyaleti'nin sancak sayısı 21 olup bunlardan Nısf-ı Livane ve Pertekrek, Macahel, Acara-i Ulyâ, Acara-i Süflâ ve Estize sancaklarının, ocaklık sancak, Penek sancağının da malikâne olarak kaydedildiğini tespit etmiştir. Bkz. Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1 (2006), s. 77-94; Ayrıca bkz. Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, 10 (1999), s. 119-137.

lefet domino etkisi yaparak Erzurum'daki tumar sahiplerine de sirayet etti. Bunlar arasında Çıldır'daki tumar sahipleri de vardı.⁷⁵

1845 yılının ortalarından itibaren Tanzimat yeni düzenlemeleri Çıldır taraflarında büyük isyan hareketlerine neden oldu. Kars ve Çıldır taraflarında yurtluk-ocaklık sahibi olan Posof Beyi Kamil, Tavasger Beyi Dursun (Kör Hüseyin'in kardeşi), Ardahan Beyi Hasan, Göle Beyi Arslan, Mirho Beyleri Osman ve Hüseyin, Ahmedpaşazade Şerif Bey, Livaneli Yusuf Bey ve Abdi Bey bir araya gelerek Tanzimat'a karşı muhalefete başladılar. Bu beylerin Erzurum üzerine yürüyecekleri haberinin gelmesi üzerine Erzurum Valisi Bekir Sami Paşa gerginliği ortadan kaldırmak için yurtluk-ocaklıklara dokunulmayacağına dair bunlara haber göndermek zorunda kalmıştı.⁷⁶ Fransız konsolosu Clairambault bu sürece ilişkin oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Konsolosun 2 Temmuz'daki raporuna göre Artvin'de önemli bir isyan hareketi ortaya çıkmıştı. Bu isyanın nedeni Van'ın eski Valisi Hasan Paşa'nın Tanzimat reformlarını uygulamak üzere Artvin'e gelmesiydi. Zira Artvin halkı Abdullah Paşa'nın idaresinde olan komşu eyaletin idaresi gibi o ana kadar kendi bölgelerinde uygulanan sistemden başka bir sistem kabul etmek istemiyordu. Bundan dolayı 4 binden fazla kişi Hasan Paşa'nın konağını çevreleyerek Paşa'yı Artvin'den çıkarmaya zorlamıştır. Konağı yağmalanan fakat hiçbir adamı yaralanmayan Hasan Paşa yörenin ileri gelenleri ve müftüsü vasıtası ile hiçbir şey yapılmayacağını bildirmiş ve Artvin halkının ortaya koyduğu gerekçeleri İstanbul'a yazmıştır.⁷⁷ Konsolosun bu yazısı bile

⁷⁵ Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi de Çıldır Eyaleti kazaları müdürlerin ekserisinin yurtluk ve ocaklık ashabından bulduklarından dolayı Tanzimat'ın tatbik edilmesine mani olacakları ihtimalini belirtmekteydi. Küçük, *a.g.t.*, s. 231-236.

⁷⁶ Gencer, *a.g.m.*, s. 84-85; Çıldır Eyaleti'nde Tanzimat'ın uygulanmasının ortaya çıkardığı tepkiler için ayrıca bkz. Selçuk Ural ve diğerleri, *Kars Tarihi Geçmişten Cumhuriyete*, Eser Ofset ve Matbaacılık, Erzurum 2011, s. 355.

⁷⁷ Clairambault raporunun devamında “öyle görünüyor ki Artvinliler yeni sistemin manasını tam olarak anlamadılar ve bir şey kazanmayan; tersine Tanzimat sistemi ile her şeyini kaybeden kavgacı ağaların etkisinde kalmaktadırlar. Artvin ağaları bu yeniliklerin hiçbirinin uygulanmadığı Trabzon Valisinin otoritesi altında olan Acara ve Batum sancaklarının ne kadar huzurlu olduğunu halka gösteriyorlar” diyerek Artvin ağalarının örnek gösterdiği Trabzon Eyaleti'nde bile uygulamanın geç kalındığını kavgacı görünen Lazların bile muhtemelen bu yeni sistemi daha erken uygulayacaklarını ifade etmektedir. AMAEF, CADN, Constanti-

Artvin'deki muhalefetin boyutlarını göstermesi açısından çok önemlidir. Belki de Tanzimat reformlarına yönelik daha önemli bir tepki Acara ve Maçahel kazalarından geldi. Zira Erzurum müşirliğine bağlı Çıldır Eyaleti kazalarından olan Acara ve Maçahel kazaları halkı 1255/1839-1840 yılından beri hisselerine düşen vergiyi vermedikleri gibi buradan redif askeri alınmasına da karşı çıkıyorlardı. Belgelerde Acara ve Maçahel halkının terbiye edilmesi gerektiği; fakat İran meselesinden dolayı devletin doğu sınırında, bu meselenin ortadan kalkana kadar herhangi bir karışıklığa neden olunmaması için bu kazaların Trabzon Eyaleti'ne bağlanmasına karar verildiği belirtiliyordu.⁷⁸ Bu konuda Erzurum valisi Kamil Paşa'dan gelen tahrirat üzerine Trabzon Valisi Abdullah Paşa'nın değerlendirmeleri ilginçtir. Abdullah Paşa, Trabzon Eyaleti halkının sert mizaçlı olduklarını belirterek, Acara ve Maçahel kazası halkının ise daha beter olduğunu ve her fırsatta karışıklıklar çıkarmayı adet ettiklerini söylerken bölgede daha önceki hadiselerle de işaret ediyordu.⁷⁹ Neticede Acara ve Maçahel halkının istediği doğrultuda bu kazalar Trabzon Eyaleti'ne dâhil edildi.⁸⁰ Clairambault artık Abdullah Paşa'ya tabi olan Acara ve Maçahel halkının istediklerini yapabildiğini, bunun üzerine tüm Livanelilerin de aynı şekilde Erzurum Eyaleti'nin bir parçası olmak istemediklerini belirtirken sınırdaş olan bu bölgedeki farklı idare tarzlarının sonuçlarının da kestirilemeyeceğini ifade ediyordu.⁸¹

1845 Ağustos ayının başlarında Erzurum'daki Fransız konsolosu Garnier, ekileri bakımından Van'daki isyandan aşağı kalmayan bir isyanın Çıldır'da ortaya çıktığını ve Çıldır halkının büyük bir kısmının tımarlı olması itibarıyla yeni reformlara tiksinti ile baktıklarını ve Van taraflarında olduğu gibi Çıldır'da da Tanzimat'ın uygulanmasının büyük zorluklar ile karşılaşacağını ifade ediyordu. Hamdi Bey'in başını çektiği asiler bir-

nople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 2 Temmuz 1845.

⁷⁸ BOA, İ. DH. 87/4365-Lef 5, 5 Ca 1260/22 Haziran 1844.

⁷⁹ BOA, İ. DH. 87/4365-Lef 3-4, 25 R 1260/14 Mayıs 1844.

⁸⁰ BOA, A. MKT. (Sadaret Mektubi Kalemî), 11/95, 17 R 1260/6 Nisan 1844; BOA, İ. DH, 87/4365, 5 Ca 1260/23 Mayıs 1844.

⁸¹ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 2 Temmuz 1845.

kaç bin adam toplayarak Kars önlerine gelmiş; bu gelişme Erzurum'da duyulur duyulmaz Van'a karşı hareket etmek için Bayezid'de bekleyen Bahri Paşa geri çağırılmış ve 800 adam ile şehri kurtarmak için Kars üzerine gönderilmiştir.⁸² Konsolosun 5 Ağustos'taki raporuna göre Kars'ı tehdit eden isyancıların başında Kör Hüseyin Bey'in kardeşi Abdi Bey bulunuyordu. Bundan dolayı Selim Paşa komutasında bir tabur piyade askeri Kars'a gönderildi.⁸³ Ağustos ayı itibarı ile olayların yatıştığı anlaşılmaktadır; fakat Clairambault'ya göre bölgede endişe verici bir karışıklık hâkim olamaya devam ediyordu. Zira Artvin mütesellimi Abdi Bey'in⁸⁴ görevinden uzaklaştırılmasından dolayı Şavşat taraflarında isyan hazırlığında olduğunu belirtiyordu. Bunun yanında Trabzon valiliğince bölgedeki karışıklıklara bir tedbir olarak Hurşit Ağa yerine Lazistan mütesellimliğine Uzunzade Mehmed Ağa atandı. Clairambault hiçbir idarecinin bir seneden fazla kalamadığı bu görevin sık sık değişmesinde bölgenin Rus sınırında yer almasından kaynaklanan meseleler, buradaki ağaların eski fikirlerinden kaynaklanan ve baş edilmesi zor sürekli şikâyetlerinin etkili olduğunu ifade ediyordu.⁸⁵

⁸² Bu hareketlerin Tanzimat'ın bölgede uygulanması önünde gerçek engel olmadıklarını belirten konsolos alınması gereken tedbirler konusunda "Bunun bir protesto olduğu düşünülebilir; fakat Van'daki isyanın bastırılmasını yavaşlatan gerçek bir nedendir. Eğer Sami Paşa, Kamili Paşa'nın Han Mahmud isyanında yaptığı gibi şüphelileri cezalandırması uygulamaları hızlandırılırsa ve Van'da örnek bir uygulama yaparsa, şu anda Lazistan'da gerçekleşen hadiselerin önüne geçilebilir" demektedir. AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Bourguency'ye, 1 Ağustos 1845.

⁸³ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourguency'ye, 5 Ağustos 1845.

⁸⁴ Dede Bey ve Abdi Bey'in idareci oldukları dönemde, yani 1841'de Acara ve Şavşat civarında bulunan Guarraccino'nun Batum'dan Erzurum'a olan yolculuğu konusunda hazırladığı raporda bazı bilgiler bulmak mümkündür. Guarraccino, Abdi Bey'in kızı ile Ardahan Beyi'nin düğününe denk gelen ziyareti sırasında Abdi Bey'in etrafında çoğu yabancı olan 70 kişinin bulunduğunu yazmaktadır. Raporun devamında Guarraccino, Karşlı Merhum Ahmed Paşa'nın kardeşi ve Yukarı Acara Bölgesinin en zengin kişisi olan Abdi Bey'in, uzun zamandan beri önemli bölgelerin gelirini elde etmek için berat sahibi olduğunu yazar. Bu konuda Bkz. Guarraccino, a.g.m., s. 296-305; PRO, FO, 526/2, "Notes made on a Journey from Batoom by Adjarah, Shawshet, Ardanuch, Ardahan, Ghivleh, Penek, and Olti, to Erzeroum, 31 August 1841.

⁸⁵ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourguency'ye, 22 Ekim 1845; Aynı tasnif, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Bourguency'ye, 18 Kasım 1845.

Bölgedeki gelişmeler 1845 yılının sonları ve 1846 yılının başlarında yeni bir boyut kazandı. Erzurum'daki Fransız konsolosu Garnier özellikle bu bölgelerin Rus sınırında yer almasından dolayı daha da önemli hale geldiğini ve Esad Paşa'nın buraya adam göndererek gelişmeler hakkında bilgi almaya çalıştığını ifade ediyordu.⁸⁶ Aralık ayında ise Esad Paşa'nın Çıldır'daki gelişmelere daha yakından eğilmesini gerektiren gelişmeler oldu. Kars kaymakamının verdiği haberlere göre Esad Paşa'nın Çıldır'daki isyancılar nezdine gönderdiği görevliler isyancılar tarafından yakalanmış ve hapse konulmuştu. Esad Paşa bu gelişmeyi öğrenir öğrenmez Bahri Paşa'yı 200 süvari, 2 tabur piyade ile isyancılara karşı gönderdi ve onu isyancı başlarını ele geçirmek ve bu şekilde diğer isyancılara gözdağı vermekle görevlendirdi.⁸⁷ Garnier'nin 6 Aralık'taki raporuna göre ise Bahri Paşa Çıldır'daki isyancıları dağıtmış, isyancıların bir kısmı teslim olmuş ve bir kısmı da Trabzon eyaletine bağlı olan Acara'ya sığınmıştı.⁸⁸ Bahri Paşa'nın Çıldır'daki seferinde ele geçirilenler arasında isyancılar yanında başka kişiler de vardı. Bunlardan biri de Hasan Gaspî veya Osmanlı kaynaklarında Şeyh Şamil'in adamı olduğu belirtilen Hasan Hasbi'ydî. Garnier, Hasan Gaspî'nin bölgede Tanzimat'ın neden olduğu hoşnutsuzluktan istifade ederek Acara halkı arasından kayda değer bir birlik oluşturma ve Rus sınırlarında yer alan Ahıska'ya kaçabilme amacıyla olduğunu yazıyordu. Yakalanarak Erzurum'a getirilen Hasan Gaspî Rus tebaasından olmasından dolayı şehirdeki Rus konsolosu ile Esad Paşa arasında bir çatışma konusu olmuştur. Rus konsolosu bu kişinin kendisine teslimini isterken Esad Paşa bu konuda nasıl davranması gerektiğini Hükümete bildirmişti.⁸⁹

⁸⁶ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Clairambault'ya, 22 Kasım 1845.

⁸⁷ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Clairambault'ya, 1 Aralık 1845.

⁸⁸ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Clairambault'ya, 6 Aralık 1845.

⁸⁹ Esad Paşa, Hasan Gaspî'nin sadece Rus hükümeti için değil, sınır bölgesindeki karışıklıklar nedeniyle Osmanlı hükümeti için de tehlikeli biri olarak olduğunu düşünüyordu. Bkz. AMAEF, Paris, CCC, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Guizot'ya, 15 Aralık 1845; Hasan Gaspî/Hasbi'nin bulunduğu Erzurum hapisanesinden İstanbul'a gönderilmesine ilişkin olarak Şubat 1846'ya Esad Paşa'ya İstanbul'dan gerekli talimat geldi. Erzurum'dan Trabzon'a gönderilen Hasan Gaspî buradan vapur ile İstanbul'a gönderildi; fakat kısa bir süre sonra bu-

Bahri Paşa tarafından Çıldır'da ele geçirilen asiler Şubat ayı itibarı ile Erzurum hapisanesindeydi. Fakat asilerin burada uzun süre kalmaları şehrin güvenliği için bazı sakinler doğurmaktaydı. Garnier bu konudaki değerlendirmeleri Tanzimat sürecinde Erzurum'daki durumun kırılğanlığını da ortaya koyuyordu.⁹⁰

“Hali hazırda Erzurum'daki bu beylerin İstanbul'a gönderilmeleri kurtarıcı/koruyucu bir tedbirdir. Onlar buradaki esareti sırasında Erzurum halkının sürekli bir sempatisine konu olmaktadır. Müslüman halk onları kutsal bir amacın kurbanları olarak görmektedir. Halkın onlar nezdindeki bu görüşü Esad Paşa için ciddi bir utanç kaynağına dönüşebilirdi.”

Bir zamanlar Dede Bey'in yanında yer alan Hasan Gaspi ve Çıldır'daki isyancılar 23 Şubat itibarı ile Trabzon'a getirildi. Tutuklular arasında Çıldır bölgesinde oldukça etkili 8 bey, Posof Beyi Kamil, Ardahan Beyleri Hasan ve Hüseyin kardeşler, Göle beyleri Arslan ve İzzet kardeşler, İzatelle Beyi Abdi Bey, Tavasker Beyi Dursun, Himeskeve Beyi Hüseyin Bey bulunuyordu. Kolağası Hüseyin Bey'in komutasında 30 kişilik bir süvari korumasıyla Trabzon'a gelen bu beyler vali konağına getirilmişler ve burada Halil Paşa, beylere yönelik ağır bir konuşmadan sonra onları zincire vurarak Trabzon karantinasına göndermiştir.⁹¹Bu beylerin ele geçirilmesiyle birlikte Çıldır'daki karışıklığın tam olarak ortadan kaldırıldığını söylemek zordur. Bu taraflardaki isyanın lideri olarak Abdi Bey'in oğlu Dede Bey'in ele geçirilmesi sürecinde yaşananlar Çıldır taraflarında yeni bir ayaklanmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Zira bu isyanda Uzunzade Mehmed Ağa'nın Dede Bey'i sulh yolu ile kendisini

radan da firar etti. Bu konuda bkz. BOA, MVL. 3/59, 23 Z 1261/22 Aralık 1845; BOA, A. MKT. 37/4, 5 Ra 1262/3 Mart 1846; BOA, A. MKT. 37/32, 9 Ra 1262/ 7 Mart 1846; BOA, A. AMD (Sadaret Âmedi Kalemî) , 1/60, 26 Ra 1262/24 Mart 1846; BOA, İ. MSM. 82/2336-Lef 6, 1 Ş 1236/25 Temmuz 1846; Selahattin Tozlu, “Karapapaklar Hakkında Bazı Notlar-II”, *Karadeniz Araştırmaları*, 7 (2005), s. 98.

⁹⁰ Garnier Erzurum'da Van isyanı hakkında bir karar alınmadığını; fakat Acara ve Çıldır taraflarındaki isyanın bertaraf edilmesiyle birlikte Van meselesi ile daha kolay ilgilenebileceğini belirtmektedir. AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Clairambault'ya, 16 Şubat 1846.

⁹¹ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourguency'ye, 1 Mart 1846.

hapsetmeyeceği vaadiyle Çürüksu'ya getirmesi; fakat daha sonra onu tutuklayarak Erzurum'a göndermesi etkili olmuştur.⁹²Batum'daki İngiliz konsolosundan gelen haberlere göre, Acaralılar bu tutuklamaya tepki olarak Keda'da bulunan Acara mütesellimini konağında muhasara etmiş ve iki taraf arasında çatışmalar olmuştur. Bunun üzerine tüm Lazistan âyanlarından oluşan iki bin kişi Acara taraflarına gitti.⁹³

Acaralıların teslim olmak konusunda ileri sürdükleri şartlar aslında birbirini takip eden bu isyan hareketlerinin gerçek nedenini anlamamız açısından önemlidir. Bunlar:1. Paşanın bir adamı değil de bu memleketten birinin mütesellim atanması; 2. İsyan suçluları valiye teslim edilmeyecek Acaralıların kendileri tarafından cezalandırılmaları; 3. Bu eyaletin halkının hiçbir vergi ödememesi; fakat valinin bunlara ihtiyacı olması durumunda hizmet etmeleri.⁹⁴ Acaralıların bu şartlarının kısmen kabul edildiği anlaşılmaktadır. Zira Clairambault 11 Mart'ta Acara hadisesinin sona erdiğini, Acara ağalarının, Batum'da toplanmaları ve Uzunzade Mehmed Paşa ile Trabzon'a gelmelerinin beklendiğini rapor ediyordu.

⁹² Fransız konsolosuna göre bu süreç şu şekilde gerçekleşmiştir: “Dede Paşa Lazistan mütesellimi Rumoğlu Mehmed Paşa'nın kendisini hapsetmeyeceği hatta incitmeyeceğine dair sözü üzerine Rumoğlu'nun bulunduğu Çürüksu'ya geldi ve Rumoğlu'na teslim oldu. Rumoğlu Abdullah Paşa nezdinde harekete geçmek ve Dede Bey'in affını istemek üzere Trabzon'a geldi. Fakat tam bu sırada Trabzon valisi değişti. Öyle görünüyor ki Dede Bey'in ele geçirilmesine ilişkin Bâb-ı Âli'nin emirleri daha evvel Trabzon'a ulaşmıştı. Dede Bey Erzurum'a gönderildi, bu durumda Rumoğlu sözünü tutmamış oldu ve tutsağını diğer isyancı beylerin olduğu Erzurum'a gönderdi. Bu durum Acara'da bir isyan hareketine neden oldu. Batum'dan bize gelen haberlere göre bu sancak tamamen isyan halindedir, Batum'a gelen Acaralılar ihanetinden dolayı Rumoğlu'nun konağını yağmaladı. Acaralılar bunu Dede Bey için yaptıklarını söylemektedirler. Acaralıların mütesellimin kardeşini ele geçirdiği ve onu rehine olarak tuttıkları ileri sürülmüştür; fakat bu haber hiç doğrulanmamıştır. Bu haber Trabzon'a varır varmaz Halil Paşa Trabzon'da bulunan Rumoğlu'nu yedi sekiz yüz adamı ile görevine göndermiştir. Bunun sonucu önemli olmayacaktır zira bu özellikle Rumoğlu'na karşı kişisel bir eylem olarak düşünülmektedir. Bu taraflarda Abdullah Paşa bu hadiselerle karşı oldukça aşınaydı ve Halil Paşa'nın Trabzon'a gelişinden önceki tecrübeler de bunu göstermişti. Trabzon Kaymakamının mektubunu iletmek üzere iki büyük gemi Trabzon'dan ayrıldı. Lazistan âyanları bu ayaklanmaya hiç bir şekilde dahil olmamışlardır”. AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 1 Mart 1846.

⁹³ Clairambault bu tedbir hakkında “Öyle görünüyor ki Trabzon valisi sert bir müdahale gerçekleştirecektir; zira bunu bitirmenin tek yolu budur” demekteydi. Aynı dosya, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 8 Mart 1846.

⁹⁴ Aynı Dosya, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 8 Mart 1846.

Nitekim 15 Mart'ta ağalar Trabzon'a geldi ve burada Halil Paşa'nın otoritesini kabul ettiler. Halil Paşa da onları cezalandırmak yerine onları iyi bir şekilde karşıladı ve affetti. Acaralıların istediği şekilde Acara ve Maçahel Lazistan mütesellimi Uzunzade Mehmed Paşa'nın elinden alınarak Selimpaşazade Ahmed Paşa'nın oğlu Şerif Paşa'ya verildi. Bu şekilde bağışlanan Acaralılar yeni mütesellimleri ile birlikte Trabzon'dan ayrıldı.⁹⁵ Halil Paşa'nın bu şekilde Acara âyanlarını affetmesi ve Uzunzade Mehmed Paşa'yı görevinden alması Mehmed Paşa'nın tepkisini çekmiş ve Mehmed Paşa Halil Paşa'nın yanlış bir adım attığını ifade etmiştir. Aslında Halil Paşa'nın bu hamlesinin Trabzon Eyaleti'nde Tanzimat'ın uygulanması için daha yoğun girişimlerin yapıldığı bir dönemde olduğunu, eyalet genelindeki âyanların da bu süreçte yeniden görevlerine atanmalarını göz önüne alırsak valinin bu çevrelerden gelecek olası tepkileri önleme amacıyla olduğu görülür.⁹⁶ Fakat zamanla Halil Paşa'nın Trabzon'da Tanzimat reformlarını uygulayamayacak olduğu anlaşılınca görevine son verilmişti.⁹⁷

Acara taraflarındaki hadiseler bu şekilde yatışmasına karşın Mayıs 1846'da bu kez de Çürüksu taraflarında bazı karışıklıklar baş gösterdi. Bunun üzerine Uzunzade Mehmed Paşa Halil Paşa tarafından Batum'a gönderildi; fakat buradaki karışıklıkları gereği gibi bertaraf edemeyince yerine daha evvel Rize mütesellimliği de yapan Sohrap Mehmed Paşa Lazistan mütesellimi olarak tayin edildi.⁹⁸ İşte Kör Hüseyin'in 1846 Temmuz'unda yeniden Çıldır'da ortaya çıkana değin bölgede Tanzimat'ın ve bu doğrultuda yapılan düzenlemelerin neden olduğu gelişmeler

⁹⁵ Aynı Dosya, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 30 Mart 1846.

⁹⁶ Tanzimat'ın Trabzon'da uygulanması için bkz. Özgür Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012, s. 102-122; E. Esin Sarıoğlu, *Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996.

⁹⁷ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 15 Şubat 1847.

⁹⁸ Clairambault bu görev değişikliğinde Rusların etkisi olduğunu ve Sohrap Mehmed Paşa'nın sınır görüşmeleri sırasında Ruslara karşı tavizleri nedeniyle Abdullah Paşa'nın tepkisini çektiğini yazmaktadır. Bundan dolayı konsolos Rusların uzun zamandan beri sınır bölgesi için bu tayini belediklerini yazar. Aynı Dosya, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 26 Mayıs 1846.

bu şekildeydi. Dolayısıyla K r Hüseyin Bey zaten daha önceden karışıklıkların var olduğu Acara taraflarına gelerek buradaki isyanın lideri konumuna gelmiştir.

IV. K r Hüseyin Bey'in İkinci İsyanı (1846)

1846 yılının Temmuz'undan itibaren Acara ve  ıldır taraflarında yaşanan gelişmeleri K r Hüseyin Bey'in ikinci isyan dönemi olarak nitelendirmek mümkündür. Her ne kadar K r Hüseyin var olan muhalefetin toparlayıcısı olarak ön plana çıksa da aslında onun kişisel bazı hesapları olduğu biliniyordu. Bu kişisel hesaplar bölgede çıkarları zedelenen kesimlerin tepkisiyle birleşince bölgeyi altı ay kadar etkileyecek olan yeni bir anarşi ortamı da başlamış oldu.

İstanbul'dan firar ederek Mısır'a giden ve daha sonra Anadolu'ya gelen K r Hüseyin Bey'in daha önceki gelişmeler ile sabit olan bölgedeki etkinliği, onun Van taraflarında görülmesi ile birlikte yetkililerin bazı girişimlerde bulunmalarına neden oldu. İlk girişimde bulunan Erzurum Valisi Esad Paşa'ydı. Bazı kaynaklara göre Esad Paşa, Erzurum'da tutulan oğlu Mehmet Ali vasıtasıyla⁹⁹ Acaralı K r Hüseyin Bey'in Van taraflarında belirmesi üzerine kendisi ile haberleşmeye çalışıyordu. Daha sonra K r Hüseyin Bey'in Van'dan  ıldır taraflarındaki hanesine gelmesi üzerine  ıldır kaymakamı durumu Esad Paşa'ya bildirilmişti. Esad Paşa ise K r Hüseyin Bey'e daha evvel emniyet verildiğini ve tekrar isyan yolunu tutmasında Van'daki isyan hareketi ile olan bağlantısından bahsetmekteydi.¹⁰⁰ Gerçekten de Erzurum'daki Rus konsolosu, Ocak 1846 tarihli raporunda, Esad Paşa'nın Erzurum'a gelmeden önce K r Hüseyin Bey ile haberleştiği ve kendisine Erzurum'a gelmesini ve affı için devlet nezdinde aracı olacağını ve  ıldır kaymakamlığına atanması için Bâb-ı Âli nezdinde girişimde bulunacağını ifade ediyordu.¹⁰¹ Fakat K r Hüseyin Bey'in niyeti zaman ilerledikçe daha da anlaşılınca Esad Paşa, Vanlılar ile ittifak kuran K r Hüseyin Bey'in olası bir isyanı durumunda hemen müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu konuda Trabzon m -

⁹⁹ Hakan, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁰⁰ Küçük, *a.g.t.*, s. 261.

¹⁰¹ BOA, İ. MSM, 49/1235, Lef 4'ten aktaran Doğan, *a.g.m.*, s. 155.

şirine de engel olmaması için gerekli emirlerin verilmesini istemişti.¹⁰² Nitekim Rus konsolosu da doğru bir öngörüyle Esat Paşa tarafından Kör Hüseyin Bey'e sunulan şartların ve bunların gerçekleşmesinin çok olası olmadığını ifade etmekteydi. Zira Rusya için asıl önemli olan husus sınır bölgesinde yer alan Çıldır'da Kör Hüseyin Bey'in neden olacağı bir karışıklığın sınır bölgesinin sükûneti için oluşturacağı tehdit idi. ¹⁰³ Nitekim daha sonra da Rus konsolosu Kör Hüseyin Bey'in Van'daki isyancı Kürtler ile olan ilişkileri ve planları konusunda Rus sefaretine bilgiler vermeye devam etti. Kör Hüseyin Bey'in Van'dan ayrılarak daha sonra isyan çıkaracağı Acara taraflarına gitmesi üzerine bu kez Trabzon'daki Rus konsolosu, Trabzon ve Erzurum valilerinin herhangi bir tedbir almadıklarını; fakat buna karşın Bâb-ı Âli'nin Kör Hüseyin'e karşı gerekli tedbirleri alarak Rus sınırından uzak bir yerde ikamet ettireceğine inandığını ifade ediyordu. Diğer bir ifade ile Erzurum'daki Rus konsolosların da ifade ettikleri gibi Rusların kaygısı Kafkasya'daki Rus otoritesine karşı Kör Hüseyin'in oluşturacağı muhtemel tehlikeler idi.¹⁰⁴

Yeri gelmişken burada Kör Hüseyin'in Han Mahmud ile olan ilişkisine de değinmek gerekir. Bilindiği gibi ilk isyanından sonra gönderildiği İstanbul'dan firar etmeyi başaran Kör Hüseyin Bey Mısır'a gitmişti. Buradan Mekke'ye giderek daha sonra Suriye ve Anadolu'da birkaç sene geçirdikten sonra isyan halinde olan Van'a gelmişti.¹⁰⁵ Erzurum Valisi Esad Paşa, Kör Hüseyin Bey'in isyanına ilişkin olarak yazdığı tahriratta, Hüseyin Bey'in Van'daki isyancılar ile olan ilişkisine dair ayrıntılar aktarmaktadır. Buna göre Hüseyin Bey'in Çıldır taraflarına gelmeden önce Van ihtilalcileriyle aralarında bir ittifak ortaya çıkmıştı. Bu ittifak gereği Hüseyin Bey Çıldır'da iken Van ihtilalcileri ile haberleşmekteydi ve Kör Hüseyin Bey Çıldır taraflarında çıkaracağı isyan sırasında, üzerine asker

¹⁰² BOA, A. MKT, 42/26- Lef 1-2, 20 Ca 1262/16 Mayıs 1846.

¹⁰³ BOA, HR. TO (Hariciye Tercüme Odası). 283/76, 19 Ocak 1846.

¹⁰⁴ BOA, HR. TO. 284/16, 2 Haziran 1846; BOA, İ. MSM. 49/1235-Lef 4, 20 R 1262/18 1846; Ayrıca bkz. Doğan, a.g.m., s. 155.

¹⁰⁵ AMAEF, Paris, CPC, Depêche politique d'Erzeroum et Trébizonde, 1844-1847, Tome, 2, Garnier'den Politik Kısmı, 30 Temmuz 1846; BOA, A. DVN. MHM. (Divân-i Hümayun Mühimme Kalemî), 2-A/95, 28 Receb 1262/22 Temmuz 1846.

sevk edildiği takdirde, Van ihtilalcilerinden yardım alacaktı.¹⁰⁶ Rus konsolosu da benzer bilgiler vermektedir. Konsolosun verdiği bilgilere göre Van'daki isyancı beyler Kör Hüseyin Bey'i büyük bir muhabbetle karşılamış ve kendisine içinde 50.000 kuruşun da olduğu değişik hediyeler vermişlerdi. Ayrıca kendisine mali reformların uygulamaya konulduğu Çıldır ve civar yerlerdeki halkın muhalefetini yeniden canlandırması durumunda destek sözü de vermişlerdi.¹⁰⁷ Bu desteğin ne ölçüde etkili olduğunu tam olarak bilmesek de, Kör Hüseyin Bey'in isyanının başladığı Temmuz 1846 tarihinde İngiltere'nin Trabzon konsolosunun Büyükelçi Canning'e gönderdiği mektupta, bu isyan hareketinin Kör Hüseyin Bey'in yanında Han Mahmud'un gönderdiği külliyetli miktarda süvari olması dolayısıyla kolay kolay kontrol edilemeyeceğine dair verdiği bilgi en azından bu ittifakın gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁸ Her ne kadar bazı kaynaklarda Kör Hüseyin Bey'in Acara'da çıkardığı isyan ile Han Mahmud'un isyanı arasında yakın bir ilişki olmadığı ifade edilse¹⁰⁹

¹⁰⁶ "Kör Hüseyin Bey'e muvafakat-ı memul değil iken ahali-i mezbureden mir-i mezbure bazı kazaların muvafakat ve mütabaata başlamaları mir-i mezbur bir kaç mahdan berü Van'da oturub muhalefet-i Van ile ittifak ederek bir takribiyle Çıldır'a gelüp el-yevm Trabzon'a mülhak bulunan Acaralar ve Maçahel kazalarında kadimen taraftarı olanlarla muhabere ederek yani muhalefet-i Van tarafından Bedirhan canibinden Çıldır fesadına müzaheret ve üzerlerine memuru asker varırsa muavenet olunmak üzere onlarla ittifak edeceğini beyan...". BOA, İ. MSM. 82/2336-Lef 6, 1 Ş 1262/25 Temmuz 1846; Ayrıca bkz. BOA, A. MKT. MHM. 42/26, 20 Ca 1262/16 Mayıs 1846.

¹⁰⁷ BOA, HR. TO. 284/8, 30 Mart 1846; Rusya'nın Erzurum konsolosunun Kör Hüseyin ile Han Mahmud arasındaki ilişkiye dair Nisan ayındaki raporu daha ilginç detaylar vermektedir: "Emin kaynakların da teyit ettiği gibi Acaralı Kör Hüseyin Bey Van taraflarında görüldü. Hüseyin Bey burada tam bir hürriyet içinde ve burada asi Han Mahmud ile tam bir işbirliği halindedir. Han Mahmud Kör Hüseyin Bey'e harcamaları için para hediyesi vermiştir. Buna ilaveten Kör Hüseyin Bey'in tüm harcamaları Van Eyaleti tarafından karşılanmıştır ki Hüseyin Bey'in Acaralı ve Kürt pek çok atlı hizmetçisi vardır ve bunlara para ödenmekte ve masrafları da Van'dan karşılanmaktadır; Kör Hüseyin Bey Acara ile irtibat halindedir. Buna göre, askeri birlikler Erzurum'dan Van üzerine yürüdüklerinde Kör Hüseyin Bey Van'dan hareket edecek iyi bir koruma ve beraberinde Kürt süvariler ile Bayezid Eyaletini geçerek ailesi ve arkadaşlarından oluşan küçük bir birlik ile Vanlıların imdadına koşacağı Acara'ya gidecek ve Osmanlı orduları Vanlılar üzerine giderken bunlar da onlara yardım edecekler" BOA, HR. TO. 284/13, 18-30 Nisan 1846.

¹⁰⁸ BOA, A. DVN. MHM, 2-A/95, 28 Receb 1262/22 Temmuz 1846; Ayrıca bkz. BOA, A.MKT, 249/33, 29 R 1262/26 Nisan 1846'den naklen Gencer, a.g.m., s. 85.

¹⁰⁹ Doğan, a.g.m., s. 152; Ayrıca bkz. Hakan, a.g.e., s. 172-174.

de Rus, İngiliz ve Fransız konsolosların ifadelerinden ve daha da önemlisi Esad Paşa'nın değerlendirmelerinden Kör Hüseyin'i isyana teşvik eden en önemli gücün Van'daki gelişmeler olduğu görülmektedir.¹¹⁰ Zira Esad Paşa yukarıda da değindiğimiz gibi Acaralı Kör Hüseyin Bey ve Van'daki isyancılar arasındaki ilişki dolayısıyla Van meselesi çözülmedikçe Acara taraflarında da fesadın eksik olmayacağını söylüyordu.¹¹¹

Böyle bir ortamda Kör Hüseyin Bey Van'dan ayrılarak önce Çıldır'a geldi. Kaynaklar Kör Hüseyin Bey'in Van'dan Çıldır'a Haziran 1846'da geldiği ve buradan da Acara'ya gittiğini göstermektedir. Fransız konsoloslu Clairambault Kör Hüseyin Bey'in Çıldır taraflarına gelmesinin ortaya çıkardığı endişeyi "*Bir zamandan beri Han Mahmud'un yanında Van'da bulunan meşhur Kör Hüseyin Bey yakın bir zamanda tekrar Çıldır'a geri döndü. Burada Kör Hüseyin Bey'in Acara'ya girmesi ve burada karışıklıklar çıkarmasından korkuluyor*" sözleri ile ifade etmektedir.¹¹² Kör Hüseyin'in etrafında adam toplayarak bir fesat çıkaracağı ve Çıldır ve bölge için oluşturduğu tehdide yönelik uyarılar Çıldır Kaymakamı Hadim Bey tarafından da Erzurum Valisi Esad Paşa'ya iletilmişti.¹¹³ Esad Paşa, Kör Hüseyin Bey'in bu hareketinin Erzurum'daki Ahıskalıların Kör Hüseyin'e meyletmelerine neden olacağı gibi başka tehditlerden de bahsediyordu.¹¹⁴

Yukarıda da gördüğümüz gibi Erzurum Valisi Esad Paşa'dan daha evvel emniyetname verilmiş olmasına rağmen Kör Hüseyin Bey'in Van'dan Çıldır'a geldiği ve buradan da 30 kadar adamıyla birlikte Acara tarafına hareket ettiği bir dönemde, Erzurum'da veya kendi hanesinde kendi haliyle meşgul olmak üzere Esad Paşa'dan aman diledi. Esad Paşa

¹¹⁰ Küçük, Erzurum Valisi Esad Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği belgelerden hareketle Kör Hüseyin Bey hadisesinin ortaya çıkmasında Van'daki isyancılar ile yaptığı işbirliğinin en önemli etken olduğunu ifade etmektedir. Küçük, *a.g.t.*, s. 261.

¹¹¹ BOA, İ. MSM. 82/2336- Lef 6, 1 Ş 1262/25 Temmuz 1846.

¹¹² AMAEF, Paris, CPC, Depêche politique d'Erzeroum et Trébizonde, 1844-1847, Tome, 2, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 3 Temmuz 1846.

¹¹³ BOA, İ. MSM. 87/2336- Lef 1, Gurre-i Şaban 1262/25 Temmuz 1846; Küçük, *a.g.t.*, s. 261.

¹¹⁴ "Ahışa(Ahıska) muhacirlerinden ekserisi Erzurum'da sakin olarak onlardan dahi vâkarının mezbur Hüseyin Bey tarafına memayilleri münâsebetiyle tahriki maksuddan hali olmayacakları mefuz bulunmuş olduğundan..". BOA, İ. MSM. 87/2336- Lef 1, Gurre-i Şaban 1262/25 Temmuz 1846.

Kör Hüseyin'in ilerde herhangi bir bahaneye sığınmaması için kendisine muteber memurlar ile emniyetname gönderdi ve Kör Hüseyin Bey'den gelecek cevap beklendi.¹¹⁵ Fakat daha sonra Kör Hüseyin'in aman dilemesinden maksadının zaman kazanarak etrafına adam toplamak olduğu anlaşıldı.¹¹⁶

Fransız konsolosu Clairambault, Esad Paşa'nın Kör Hüseyin Bey'i ikna etmesi konusunda Osmanlı kaynaklarında karşılaşmadığımız başka ilginç bilgiler vermektedir. Buna göre Kör Hüseyin Bey Çıldır'da bulunduğu sırada Esad Paşa, konsolosun ifadesine göre, Kör Hüseyin Bey'i tanıyan ve onun üzerinde etkili olan Katolik Piskopos Salriani'yi¹¹⁷ buraya göndermiştir. Fakat Clairambault, Salriani'nin Kör Hüseyin'i ikna edebileceğinden de şüphelenildiğini eklemektedir.¹¹⁸ Nitekim Clairambault, 6 Temmuz'daki mektubunda Salriani'nin Kör Hüseyin Bey hadisesindeki misyonunun boşa çıktığını, Kör Hüseyin'in Penek'ten yanına iki oğlunu alarak Acara taraflarına kaçtığını haber veriyordu.¹¹⁹

Kör Hüseyin Bey'in Acara'daki gücünü göstermesi bakımından Acara'ya gelmesinden sonraki gelişmeler bahsedilmeye değerdir. Bu dönemde Acara'da mütesellim vekili olarak Ahmed Paşazade Şerif Bey bulunuyordu. Acaralılar, Kör Hüseyin Bey'in Acara'ya gelmesi durumunda kendisine itibar etmeyecekleri ve onu tutarak teslim edeceklerine dair taahhüd ve yeminlerine rağmen Kör Hüseyin Bey'in adamlarıyla birlikte Van'dan Penek karyesine ve oradan Acara-i Ulyâ'ya gelmesinden sonra

¹¹⁵ BOA, İ MSM, 82/2336-Lef 1, Gurre-i Şaban 1262/25 Temmuz 1846.

¹¹⁶ Aynı belge, Lef 2, Gurre Ş 1262/25 Temmuz 1846.

¹¹⁷ Salriani Erzurum ve Trabzon'daki Katolik kiliselerinin başkanıydı. AMAEF, Paris, CCC, Trébizonde, Tome 4, Outrey'den Guizot'ya, 27 Mayıs 1841; İngiliz konsolosu Guarracino da Salriani'nin Türk beyleri arasında büyük bir itibarı olduğunu; Artvin'de Katolik kilisesinin tüm yetkilerinin onda olduğunu, mütesellimlerin bile yetkilerine dokunamadıklarını ve bazı cezalandırmaları bile onun yaptığını ifade etmektedir. Bkz. PRO, FO 526/2, "Notes on an Excursion From Batum to Artvin"; Belgenin orijinalinde Salriani'nin adı geçmemekle birlikte raporun daha sonraki basımına piskoposun adının eklendiği görülmektedir. Bkz Guarracino, a.g.m., s. 303.

¹¹⁸ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 3 Temmuz 1846.

¹¹⁹ AMAEF, Paris, CPC, Dépêche politique d'Erzeroum et Trébizonde, 1844-1847, Tome, 2, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 6 Temmuz 1846; BOA, A. MKT. MHM. 2/16-Lef 2, 21 Receb 1262/15 Temmuz 1846.

Kör Hüseyin tarafına geçmeye başladı. Kör Hüseyin Bey de oğullarını sergerde ederek Acara-i Süflâ ve Maçahel kazalarına iki koldan hücum etmiş ve Gönye mütesellimi Mehmed Paşa'yı muhasara etmiştir.¹²⁰

Haziran 1846 tarihinde Acara'ya gelen Kör Hüseyin'in burada etrafında adam toplayarak uygunsuz hareketlere girişmesi üzerine Gönye Sancağı mütesellimi Mehmed Paşa bu durumu Trabzon Valisi Halil Paşa'ya bildirdi. Bunun üzerine, ilerde de görüleceği gibi Halil Paşa Kör Hüseyin Bey'e bu şekilde uygunsuz hareketlerde bulunmayarak Trabzon'a gelip ikamet etmesi için memurlar göndermiştir.¹²¹ Fakat Kör Hüseyin Bey'in, daha önce Erzurum Valisi Esad Paşa'nın davetinde gösterdiği gibi, bu davete icabet etmeyip civar yerleri ele geçirmek niyetinde olduğu anlaşılınca, gönderilen memurun Trabzon'a dönmesi beklenmeden Rize, Of ve Sürmene kazalarından asker toplanmasına karar verildi. Gönye Sancağı mütesellimi de bu sancaktan bir miktar asker toplayarak Acara üzerine doğru ilerledi. Sürmene, Of ve Rize kazalarından toplanan askerler ise Trabzon'da bir araya getirilerek Avusturya posta vapuru ile Batum'a sevk edildi. Bunun gibi Canik ve diğer taraftan gelen askerler de Acara'ya doğru yönlendirilmiştir.¹²² Erzurum Valisi Esad Paşa da Erzurum'da vukubulan olaylardan dolayı şehrin güvenliğini gerekçe göstererek askeri nizamiye gönderemeyeceğini bildirdi.¹²³

Kör Hüseyin Bey'in faaliyetleri hakkında Acara taraflarından gerek mütesellimler ve gerek diğer kaynaklardan gelen havadislerle göre, Kör Hüseyin Bey Acara'nın bir iki kazasına bizzat gitmiş ve bazı kazalara da mektuplar yazarak "*ehl-i fesad*" olan kimselerden yedi sekiz yüz kadar adam toplamıştı.¹²⁴ Bu doğrultuda Kör Hüseyin Bey'in etrafında topladığı adamlarla Livane'den Ardanoç ve Ardahan kazalarını aşarak Çıldır Eyaleti ve civarında karışıklıklar çıkardığına dair haberler, Selimpaşazâde Ahmed Paşa'nın mahdumu Şerif Bey ve Çıldır kaymakamı tarafından Erzurum'a bildirilmişti.¹²⁵ Kör Hüseyin Bey'in Acara'ya gelip etrafına

¹²⁰ BOA, A. MKT. MHM. 2/16-Lef 4.

¹²¹ BOA. A. DVN. MHM, 2-A/95, 28 Receb 1262/22 Temmuz 1846.

¹²² BOA, İ. MSM. 87/2461-Lef 6, 29 B 1262/23 Temmuz 1846.

¹²³ BOA, İ. MSM. 87/2461-Lef 7, 27 N 1262/18 Eylül 1846.

¹²⁴ BOA, A. MKT. MHM. 2/16-Lef 2, 21 B 1262/15 Temmuz 1846.

¹²⁵ BOA, İ. MSM. 87/2336- Lef 5, Gurre-i Şaban 1262/25 Temmuz 1846.

adam toplayarak isyana başlaması sürecinde ilk olarak Gönnye Mütesellimi Mehmed Paşa ile karşılaştığı anlaşılmaktadır. Önemli bir kuvvetle Keda¹²⁶Konağı'na gelen Mehmed Paşa burada Kör Hüseyin Bey ve adamlarının hücumuna maruz kaldı.¹²⁷ Mehmed Paşa Kör Hüseyin ve yanındaki 2-3 bin kadar Acara ve Maçahel eşkiyası tarafından kuşatılmış; burada isyancılar ile Mehmed Paşa arasında bir buçuk saatlik bir çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmada askerlerden iki yaralı olmuş; eşkiyadan da ikisi ölmüş ve yirmi yirmi beş kadarı da yaralanmıştır.¹²⁸Acaralılar tarafından konağından çıkmaya zorlanan Mehmed Paşa Batum'a çekilmek zorunda kaldı.¹²⁹

Kör Hüseyin Bey'in bu başarısı ve Halil Paşa'nın ifadesiyle, "*Van eşkiyası ağzından fitne yayması ve halkı tahrik etmesi*" bölgenin asayişini için tehlike oluşturmaya başladı. Bu durumun Acara'ya bağlı bulunan Lazistan ve Çürüksu kazalarında da karışıklığa neden olmasının yanında Van ve Çıldır tarafındaki bu gelişmeler Erzurum taraflarında da isyan eğiliminde olanların dikkatle takip ettiği gelişmelerdi. Bundan dolayı Halil Paşa bölgeye asker sevkinde bir iki gün daha gecikme olması durumunda Çürüksu ve Lazistan kazalarının tamamen "*taht-ı itaatten*" çıkabileceklerini belirtiyordu.¹³⁰ Bunun önüne geçilmesi için Halil Paşa'nın adımlarından biri de Kör Hüseyin Bey'in şekavetinin sulh yolu ile çözülmesiydi. Bu maksatla 12 Recep 1262/6 Temmuz 1846'da Halil Paşa Hacı Rıfat Efendi'yi Kör Hüseyin'e göndererek kendisine emniyetname gönderdi.¹³¹ Fransız konsolosuna göre Kör Hüseyin Bey Hacı Rıfat Efendi'ye kendisinin Acara'ya gelerek sorun çıkarmak niyetinde olmadığı; fakat kendisi hakkında uygun-

¹²⁶ Keda, Batum'a dokuz saat ve 27 mil uzaklıkta yer alan bir kasabaydı. PRO, FO 526/2, "*Notes made on a Journey from Batoom by Adjarah, Shawshet, Ardanuch, Ardahan, Ghivleh, Penek, and Olti, to Erzeroom*", 31 August 1841.

¹²⁷ Trabzon Valisi Halil Paşa'nın ifadesiyle "Mehmed Paşa hazretlerinin hasbe'l zarure Keda Konağı'ndan huruca mecbur olması Kör Hüseyin Bey namı şakinin muceb-i aceb ve ğururu sebeb tezayid-i şer u şuru olarak...". BOA, İ. MSM. 87/2462-Lef 3, 11 § 1262 /4 Ağustos 1846.

¹²⁸ BOA, İ. MSM. 87/2461-Lef 5, 29 Receb 1262/23 Temmuz 1846.

¹²⁹ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 22 Temmuz 1846.

¹³⁰ BOA, İ. MSM, 87/2462-Lef 3, 11 § 1262 /4 Ağustos 1846.

¹³¹ BOA, A. MKT. MHM. 2/16-Lef 2, 21 B 1262/15 Temmuz 1846.

suz ifadeleri olan ve kendisini tehdit eden Mehmed Paşa'dan alınacak kişisel bir öcü olduğunu ifade etmiştir.¹³²

Sohrab Mehmed Paşa'nın bu şekilde Kör Hüseyin Bey karşısında tutunamayarak Batum'a çekilmek zorunda kalması Trabzon valiliğince daha ciddi hazırlıkların yapılmasına neden oldu. Zira Fransız konsolosunun da belirttiği gibi Sohrab Mehmed Paşa Acaralılara karşı hem yanlış bir konumda bulunuyordu hem de elinde sadece 200 kişilik bir asker vardı. Bunun yanında Sohrab Mehmed Paşa'nın Keda'dan çıkarılmasından sonra Kör Hüseyin Bey ve etrafındakiler de bölgede güçlerini pekiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulundular. Halil Paşa'nın da belirttiği gibi Mehmed Paşa'nın Keda'dan çıkarılması Kör Hüseyin Bey'e katılanların sayısını da etkiledi. Kör Hüseyin Bey ve adamları Acara'yı çevreye bağlayan beş önemli yolu vadilerden kesmiş ve buralarda bulunan köprüleri de yıkmıştır. Bu şekilde gücünü pekiştirmeye çalışan Hüseyin Bey Maçahel üzerinden Livane ve Lazistan taraflarına doğru harekete geçmiştir.¹³³Bundan dolayı Acara'daki askerlere destek olarak Trabzon âyanı Mehmed Ağa komutasında 600 asker "İstanbul" adlı Avusturya vapuru ile 22 Temmuz'da Trabzon'dan hareket etti.¹³⁴ Böylece hem Trabzon tarafından hem de Lazistan taraflarından tedarik edilecek askerler ile 7000 kişilik bir askeri güç oluşturulacaktı.¹³⁵Daha da önemli bir hamle ise Kethüdazade Emin Ağa'nın başbuğluğunda daha hazırlıklı bir asker ve mühimmat sevkiyatının yapılmasıydı. Bilindiği gibi Tirebolu Âyanı Kethüdazade Emin Ağa Trabzon Eyaleti'nin en etkili âyanlarından biri olarak daha önce Tuzcuoğulları isyanının bastırılması sürecinde Trabzon Valisi Osman Paşa'nın yanında yer almış ve önemli katkılar sağlamıştı.¹³⁶ Belgelere göre bu dönemde Rize mütesellimi olan Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından Kethüdazade Emin Ağa 16 Temmuz'da Batum'a vardı. Rize, Sürmene ve Canik taraflarından toplanan askerler Emin

¹³² AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 22 Temmuz 1846.

¹³³ BOA, İ. MSM. 87/2462-Lef 2, 11 Ş 1262/4 Ağustos 1846.

¹³⁴ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 23 Temmuz 1846.

¹³⁵ BOA, A. DVN. MHM, 2-A/95, 28 Receb 1262/22 Temmuz 1846.

¹³⁶ Bu konuda bkz. Emecen, a.g.m., s. 193-215.

Ağa'nın idaresinde olacaktı. Bunun yanında Trabzon üzerinden Batum'a cephane, top ve peksimet gönderildi. Emin Ağa Lazistan âyanları ve Rize'den toplanan 2 500 asker ile Hopa'ya vardı ve buradan da zor durumda olan Mehmed Paşa'ya doğru ilerledi.¹³⁷

Tam bu dönemde Trabzon tarafından yapılan bu hazırlıkların yanında Vali Halil Paşa'nın başka girişimleri de oldu. Bu da Erzurum'dan nizam askeri talep edilmesi idi. Öncelikli olarak Erzurum vilayetince vahameti görülen Kör Hüseyin Bey hadisesinin Trabzon Eyaleti'ni ilgilendiren bir mesele haline gelmesinin aslında Kör Hüseyin Bey'in Acara'ya gelmesi ile başladığı söylenebilir. Nitekim, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Temmuz 1846 itibarı ile Trabzon Valisi Halil Paşa meselenin halledilmesi için bazı girişimlerde bulunmuştu. Fakat Kör Hüseyin'in isyan niyetinden ayrılmaması üzerine meselenin cebren halledilmesinden başka bir yol kalmamıştı. Bu maksatla Trabzon valisi isyanın bastırılmasında Erzurum valiliğine ve Anadolu Ordu-yı Hümayunu'nun yardımına başvurarak askeri nizamiye ve bunlara kumanda edebilecek bir görevlinin Acara üzerine tayinini istedi.¹³⁸Fakat tam bu sırada Erzurum'da halk ile İran murahhası Mirza Tegi Han arasında meydana gelen hadise nedeniyle Erzurum'dan istenilen nizam askerleri gönderilemedi.¹³⁹ Buna karşın Bayburt, İspir ve Keskim kazalarından süvari ve piyade 700 nefer başıbozuk askeri tertip edildi ve Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından Koca Bey başbuğluğunda Acara taraflarına gönderildi.¹⁴⁰ Ayrıca Muş Sancağı'na tabi Bitlis'te bulunan bir tabur askerin, her ne kadar bu mevki için gerekli olsa da, gönderilmesi Muş Kaymakamı Şerif Bey'e bildirildi ve Erzu-

¹³⁷ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 22 Temmuz 1846-Aynı dosya, Clairambault'dan Bourgueney'ye 23 Temmuz 1846.

¹³⁸ BOA, İ. MSM. 87/2461-Lef 7, 29 B 1262/23 Temmuz 1846; BOA. A. DVN. MHM, 2-A/95, 28 Receb 1262/22 Temmuz 1846; Hakan, a.g.e, s. 185.

¹³⁹ Osmanlı-İran sınır görüşmelerinin olduğu sırada Erzurum'da 18 Temmuz 1846'da meydana çıkan hadiseler hakkında bkz. BOA, İ. MSM. 82/2336-Lef 4, Gurre Ş. 1262/25 Temmuz 1846; AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Bourgueney'ye, 19 Temmuz 1846; İbrahim Aykun, *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Antlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s. 208-217; Küçük, a.g.t., s. 261-275.

¹⁴⁰ BOA, İ. MSM. 87/2461-Lef 7, 27 N 1262/18 Eylül 1846.

rum'daki hadiseler yatıştıktan sonra da gerek duyulduğu takdirde Erzurum'dan nizam askeri gönderileceği ifade edildi.¹⁴¹ Fransız konsolosu, Halil Paşa'nın Erzurum'dan nizam askeri istemesinin amacını Kör Hüseyin Bey'in kaçması durumunda tekrar Van'a gitmesine engel olmak için ulaşım bağlantılarını kesilmesi olduğunu ifade etmektedir.¹⁴²

Gerek Trabzon gerekse de Erzurum eyaletlerinden sağlanan yaklaşık yedi sekiz bin kişilik bir ordu bir hafta zarfında Acara sınırına kadar ulaşmıştır.¹⁴³ Kedhüdazade Emin Ağa'nın harekete geçmeden önce daha önceki beyhude girişimlerde olduğu gibi Halil Paşa'nın isteği doğrultusunda isyancıların hepsine emniyet vererek bu hareketleri terk etmeleri yönünde nasihatleri olmuşsa da bunlar da sonuçsuz girişimler olarak kaldı. Bunun üzerine Kethüdazade Emin Ağa 7 Şaban 1262/31 Temmuz 1846'da komutasındaki askerleri iki kola ayırarak bir kolunu Acara-i Süflâ'da Köprübaşı denilen yere nehir yoluyla; diğer kolunu da Maçahel yakasından karayolu ile göndererek dört beş saatlik bir çatışmadan sonra Kör Hüseyin ve adamlarını dağıttı.¹⁴⁴ Fakat Kör Hüseyin Bey'in yenilerek adamlarının dağılmasına ve kullandıkları mahallerin tahliye edilmesine rağmen¹⁴⁵ Kör Hüseyin'in ele geçirilmediği anlaşılmaktadır.

Gerek Trabzon gerekse de Erzurum'daki Fransız konsolosları Acara'daki gelişmeleri yakından takip etmekte ve buradan gelen haberleri raporlarına yansıtmaktaydılar. Bu bilgilere göre askeri birlikler ile isyancılar arasındaki çatışmalar daha çok 1846 Ağustos'unun ilk yarısında yaşanmıştır. Trabzon Fransız konsolosu Clairambault'nun 5 Ağustos'taki mektubuna göre Acara'ya giren askerler pek çok köyü yakıp yıkmış ve Kör Hüseyin Bey'i kuşatmıştı.¹⁴⁶ Daha kesin haberler ise 12 Ağustos'ta

¹⁴¹ BOA, İ. MSM. 82/2336-Lef 1, Gurre Ş. 1262/25 Temmuz 1846.

¹⁴² AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 22 Temmuz 1846.

¹⁴³ BOA, İ. MSM, 87/2462-Lef 2, 11 Ş 1262/4 Ağustos 1846.

¹⁴⁴ BOA, İ. MSM. 87/2462-Lef 1, 11 Ş 1262/4 Ağustos 1846.

¹⁴⁵ BOA, A. MKT. 48/34, 20 Şaban 1262/13 Ağustos 1846.

¹⁴⁶ Konsolos Clairambault Acarahlıların yakında davalarından vazgeçeceklerini de ifade ediyordu AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 5 Ağustos 1846; 10 Ağustos itibarı ile isyan halen devam ediyor ve Kör Hüseyin Bey de isyanın başında bulunuyordu. Asiler ile Trabzon'dan gönderilen askerler arasındaki çatışmada bazen askerlerin tamamen

Trabzon'a ulaştı. Trabzon valisi, Batum'a asker nakleden "Üsküdar" vapurunun getirdiği haberlere dayanarak, Acarahlıların tamamen yenildiğini ve Kör Hüseyin'in de firar ettiğini şehirde duyurdu.¹⁴⁷ Çok kısa bir süre de bu haberi teyit etmesi bakımından Acaralı isyancıların 11'i zincire vurulmuş bir halde yargılanacakları İstanbul'a gönderilmek üzere Trabzon'a getirildiler. Kör Hüseyin Bey'in de yakalanması için başına ödül konuldu.¹⁴⁸ Konsolosluk kaynakları gibi Osmanlı kaynakları da Kör Hüseyin Bey'in yenilmesinden sonra firar ettiği ve Ardahan yoluyla Van taraflarına doğru gittiğini belirtiyordu.¹⁴⁹ Bu konuda Erzurum Valisine yazılarak bir daha Van taraflarına ayak basmamak üzere ele geçirilmesi istendi.¹⁵⁰ Fakat daha sonra Kör Hüseyin Bey'in Çıldır Eyaleti'ne tabi Şavşat Kazası'nda saklandığı anlaşıldı.

Trabzon Valisi Halil Paşa, firari durumda olan Kör Hüseyin Bey'in yakalanması ve Trabzon'a getirilmesine ilişkin yazdığı tahriratta, Acara Mütesellim Vekilinin Kör Hüseyin Bey'i yakalamak için bölgeyi iyi bilen bazı Acarahlıların seçtiği ve bu kimselere 25-100 bin kuruş bahşiş verildiğini belirtiyordu. Bu doğrultuda başında Civakoroğlu Mehmed Ağa'nın bulunduğu görevliler Kör Hüseyin Bey'i aramaya gitmiş ve Kör Hüseyin Bey'in Şavşat'ta saklandığını görmüşlerdir. Mehmed Ağa, Kör Hüseyin'in halen daha direnme planları yaptığına dair ayrıntuları dönüşünde Acara'da yetkililere aktarınca yeri tespit edilen Kör Hüseyin Bey'e karşı 30-40 asker ile harekete geçilmiş ve Kör Hüseyin Bey küçük bir çatışmadan sonra yakalanmıştır.¹⁵¹ Fransız konsolosunun da belirttiği gibi Kör

yenildiği de oluyordu. AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 10 Ağustos 1846.

¹⁴⁷ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 12 Ağustos 1846.

¹⁴⁸ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 17 Ağustos 1846.

¹⁴⁹ BOA, A. MKT. MHM. 2/16-Lef 4; Kör Hüseyin Bey'in nerde olduğunun bilinmediği bu dönemde Çıldır Valisi Sırrı Paşa ile görüşen İngiliz Konsolosu Holmes, Sırrı Paşa'nın Kör Hüseyin Bey'in Dağıstan'a Şeyh Şamil'in yanına gitme ihtimalinden bahsettiğini belirtmektedir. Bkz. Osman Ersoy, "Bir İngiliz Konsolosu'nun 1846 yılında Erzurum'dan Kars'a Seyahati", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (1964), s. 237-249.

¹⁵⁰ BOA, İ. MSM, 87/2463, 24 Ş 1262/17 Ağustos 1846.

¹⁵¹ BOA, İ. MSM, 87/2468- Lef 9, 22 L 1262/13 Ekim 1846.

Hüseyin Bey'in yakalanmasında daha evvel isyanı döneminde 300 adamı ile yanında bulunan Şingiroğlu'nun çok önemli bir etkisi oldu. Ele geçirilen Kör Hüseyin Bey Acara Mütesellim Vekili Şehyoğlu Hasan Ağa'nın vasıtasıyla Trabzon'a getirildi.¹⁵²Fakat aralarında Kör Hüseyin Bey'in ve iki oğlunun da olduğu pek çok tutuklunun Trabzon'da olmasının bazı sakıncaları vardı. Zira Fransız konsolosu 22 Eylül tarihli raporunda Emin Ağa ile birlikte 14'ü ağa ve 24'ü de âyan toplam 41¹⁵³ Acaralı tutuklunun Trabzon'a getirildiğini ifade etmişti.¹⁵⁴Bu konuda Halil Paşa, Trabzon'da emniyetli bir hapishane¹⁵⁵ olmadığı için tutukluların hep birlikte Tüfekçibaşı Konağı'nda tutulduğunu, özellikle de Kör Hüseyin Bey ve iki oğlunun Samsun Kalesi'ne gönderilmeleri ve Trabzon'da tutulan tüm tutukluların dört gruba ayrılmasını gerektiğini tavsiye ediyordu. Bu dört grubun ilkinin “*mutlaka katl ve idam*”; ikincisinin “*Tersane-i Amire küreğine irsal ve izam*”; üçüncüsünün “*Samsun kalasında beş altı mah hapis ile ba terbiye afv*” ve dördüncüsünün de “*Trabzon'da bir az eyyamı mahbusen tevkife bade memleketterine iade*” edilmeleri gerektiğini ifade ediyordu.¹⁵⁶

¹⁵² BOA, İ. MSM, 87/2468-Lef 9, 23 L 1262/14 Ekim 1846; AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 15 Ekim 1846.

¹⁵³ Bu konuda Osmanlı arşiv kaynakları Kör Hüseyin Bey ve iki oğlunun dışında şehirde 52 tutuklunun olduğunu yazmaktadır. BOA, İ. MSM, 87/2468- Lef 1.

¹⁵⁴ AMAEF, CADN, Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde, Tome 5, Clairambault'dan Bourgueney'ye, 23 Eylül 1846.

¹⁵⁵ Bu konuda bkz. Yılmaz, *a.g.t.*, s. 352-353.

¹⁵⁶ BOA, İ. MSM, 87/2468- Lef 9, 23 L 1262/14 Ekim 1846; Halil Paşa tahriratında eklediği bir liste ile kimin nereye gönderilmesi gerektiğini ayrıntılı olarak ifade etmiştir. Buna göre Trabzon'da Tüfenkçibaşı Konağı'nda kalması gereken toplam 13 kişi: “Maçahel Kazasından Catun Selim Bayraktar, Hartovisa Karyesinden İsmailoğlu Hüseyin, Schemele Karyesinden Tursunoğlu Hasan, Acara-i Süflâ'dan mazbetalı Darioğlu Emin Kavas, Acara-i Süflâ'dan Akusalı Lazoğlu Hasan, Acara-i Süflâ'dan Eshomormi Karyesi'nden Usta Osmanoğlu Seyyid Bayraktar, Acara-i Ulya'dan Peksazeli Usta Resuloğlu Şirin Bayraktar, Acara-i Süflâ'dan Pabuçcuoğlu Esed, Maçahel Kazası'ndan Cehotinet Kariyesi'nden Karaosmanoğlu Mehmed”; İstanbul'a gönderilmesi lazım gelen toplam 23 kişi: “Acara-i Süflâ ümerasından Muti Ağazade Hasan Bey, Maçahel ümerasından Gevariloğlu Meded Bey, Yine Maçahel Ümerasından Sulu Beyzade Osman Bey, Karındaşı Emin Bey, Maçahel avanesinden Ayramiza Ahmed Ağa, Avane- i merkumeden Kaftaroğlu Ahmed Ağa, Acara-i Süflâ Avanesinden Kara Ağazade Dursun Ağa, Acara-i Süflâ'dan Kovanta Karyesinden Dede Beyzade Hasan Bey, Acara-i Ulya'dan Cevaneli Kılazeoğlu Süleyman, Kariye-i Mezbureden Usta Hekimoğlu Ahmed Bayraktar, yine Kariye-i Mezbureden Kızhancioğlu Mehmed Kavas, Alioğlu Süleyman kariye-i mezbur, Muradoğlu Numan kariye-i mezbur, Mülailoğlu Hasan

Acara seferi ile Kör Hüseyin Bey'in etrafındakilerin dağılması ve başlıca isyancı liderlerin ele geçirilmesi, belgelerin diliyle “*dâhil-i daire-i istiman olması*”, bölgede bir sükûnetve teslimiyet ortamı oluşturdu.¹⁵⁷ Bu sükûnet ortamının Kethüdazade Emin Ağa'nın bölgeden ayrılmasından sonra da devam edeceği civar bölgelerdeki idareciler tarafından dile getiriliyordu.¹⁵⁸ Özellikle Acara-i Ulyâ ve Süflâ ve Maçahel meclislerinden Kör Hüseyin Bey gailisi bittikten sonra gelen taahhüdnemelerde bunu görmek mümkündür. Bu kazaların *ulema, süleha, eimme-i hüttab, muhtarlar ve bi'l-cümle fukara ve zuafasının* arzuhalı olarak tasdik edilen taahhütnemeye göre bu üç kaza halkı Kör Hüseyin Bey hadisesinde yapmış olduğu yanlışlığı kabul etmekte ve şimdiye kadar kendilerine bahsedilmiş olan tekâlif-i şeriye ve örfiyeyi emsalleri olan kazalar gibi hal ve tahammüllerine göre ödemeyi, Kör Hüseyin ve avanesinden hiç kimseye destek vermemeyi, Acara mütesellim vekili ve askerlerinin masraflarını karşılamayı ve bu sözleri yerine getiremedikleri durumda da devlet hazinesine 1000 kese akçe vermeyi taahhüt ediyorlardı.¹⁵⁹

Tatar kariyei mezbur, Mehmedoğlu Hasan kariye-i mezbur, Çahbutunli Müla Alioğlu Esad, Ketket Kariyesinden Hasan Bayraktar, Eshomoris Kariyesinden Alenikoğlu Ahmed, Bağlat Kariyesinden Mehmedoğlu Kahraman, Tabet kariyesinden Zeytinoğlu Şerif Bayraktar, Şevaho Kariyesinden Seydi Bayraktar, Acarai Süflâ'dan Akara kariyesinden Mehmedoğlu Aziz, Macahel Kazasından İbrahimioğlu Ahmed”; Samsun'a nefyedilmesi gereken toplam 16 kişi: “Kevariloğlu Hüseyin Bey, Kadioğlu Müla Bey, Mutiağazade Tursun Bey, Muman Ağazade Kibar Ağa, Karakollukçuoğlu Hüseyin Ağa, Ketket Kariyesinden Kavi Alioğlu Hasan, Acara-i Süflâ ümerasından Muti Ağazade Mehmed Bey, Acara-i Süflâ Naibi Sabık Hafız Ali Efendi, Keda Kariyesinden Ahmed Ağazade Hacı Hasan, Cevane Kariyesinden Genç Ali, Dazelü Kariyesinden Kasımoğlu Mehmed, Acaralı Musa Bayraktar, Bağlat Kariyesinden Karsıbaloğlu Süleyman, Temürcülü İsmailoğlu İbrahim, Kariye-i mezbureden Ahmedoğlu Emin, Schalete Kariyesinden Temürcüoğlu Aziz”. BOA, İ. MSM, 87/2468- Lef 1.

¹⁵⁷ BOA, İ. MSM, 87/2463, 24 Ş 1262/17 Ağustos 1846.

¹⁵⁸ Ersoy, a.g.m., s. 237-249.

¹⁵⁹ Kaza ileri gelenlerinin bir nevi özü olarak kabul edebileceğimiz bu belgede en çok Kör Hüseyin'in bölgeden bulunduğu destek karşısında sergilenen acizlik ve bundan sonraki davranışları üzerinde durulmaktadır. Kör Hüseyin Bey'in tekrar Acara'ya gelmesi durumunda da “bundan böyle Kör Hüseyin ve avanesinden olan firarilerden birisini kazamıza tabi olan köylerden her hangisine ayak basarlarsa derhal üzerine varub ve tutup mütesellim vekili tarafına teslim etmek ve şayed köyümüzde kalmayub da bir yerde görünür ve mahalli bilinir ise derakıb haber vermek ve ahz ve girifti hususuna iane etmek ve içlerimizden bir kimesne eşkıya-yı merkumeye ekmek verir ise veyahud birisini bilip de haber vermez ise ol kimesne dahi hain hükmünde olacağından bi'l-ittifak tutup mütesellim vekiline teslim olunmak” gibi sıkı önlemler üzerinde duruluyordu. BOA, İ. MSM, 87/2468- Lef 2-3-4.

Resmi yazışmalarda bu süreçte önemli katkıları olan Halil Paşa ve Emin Ağa'nın taltif edilmesi gerektiği belirtiliyordu.¹⁶⁰ Bu doğrultuda Halil Paşa Bâb-ı Âli tarafından Acara meselesinde gösterdiği başarıdan dolayı şeref kılıcı ile taltif edildi. Bunun gibi Acara mütesellim vekili Hasan Ağa (Şeyhzade)da Kör Hüseyin Bey'in ele geçirilmesindeki hizmetinden dolayı kapıcıbaşılık rütbesi aldı.¹⁶¹ Kör Hüseyin Bey meselesi için Acara'ya gönderilen Muhlis Efendi'ye rütbe-i saniye ve Kethüdazade Emin Ağa'ya da Istabl-ı Amire müdürlüğü payesi verildi.¹⁶²

Kör Hüseyin Bey'in Trabzon'dan Samsun'a götürüldüğü anlaşılmaktadır. Burada Samsun Kalesi'ne hapsedilmiş,¹⁶³ daha sonra İstanbul'a götürülerek Tersane-i Amire'de küreğe konulmuştur.¹⁶⁴ Kör Hüseyin Bey Mayıs 1848'de Girid'e nefyedilmiş ve burada Haziran 1848'de de vefat etmiştir.¹⁶⁵ Böylece Kör Hüseyin Bey'in bölgedeki idareciliği döneminde başlayıp 1840 yılında belirgin bir şekilde ortaya çıkan ve aradan geçen beş yıl sonrasında 1846 yılında tekrar alevlenen isyan süreci de sona ermiş oldu. Ancak Kör Hüseyin Bey'in isyanının bitmesinden sonra bölgedeki hassasiyetin bir süre daha devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira Kör Hüseyin Bey'in isyanında etkili olan ve İstanbul'da yargılanan 23 tutuklu hakkında Halil Paşa, Mart 1847 tarihli bir tahriratında bunların affedilmeleri ve memleketlerine geri gönderilmelerinden bahsediyordu.¹⁶⁶ Fakat Valinin bu talebine karşılık Hükümet, Bedirhan Bey meselesinin halen daha devam etmesinden dolayı bu hassas ortamda bu kimselerin Acara'ya dönmelerinin şimdilik uygun olmayacağı ifade etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁰ BOA, İ. MSM, 87/2463, 24 Ş 1262/17 Ağustos 1846.

¹⁶¹ BOA, A. MKT, 54/72, 22 Za 1262/ 11 Kasım 1846.

¹⁶² BOA, İ. MSM, 87/2468- Lef 11, 8 Za 1262/18 Ekm 1846.

¹⁶³ BOA, A. MKT, 56/8, 9 Z 1262/28 Kasım 1846.

¹⁶⁴ BOA, A. MKT, 56/44, 17 Z 1262/6 Aralık 1846; BOA, A. MKT, 56/95, 12 Z 1262/1 Aralık 1862.

¹⁶⁵ BOA, İ. DH, 174/9351, 11 B 1264/13 Haziran 1848.

¹⁶⁶ BOA, İ. MSM, 87/2473- Lef 2, 27 Ra 1263/15 Mart 1847.

¹⁶⁷ BOA, İ. MSM, 87/2473- Lef 5, 7 B 1263/22 Haziran 1847.

Sonuç

Kör Hüseyin Bey hadisesi üzerinden bölgedeki âyan-derebeyi hadise-lerine ilişkin bazı tespitler yapmak mümkündür. Öncelikli olarak merkezin Tanzimat döneminde Doğu Karadeniz’de yeni düzeni uygulama konusundaki çekincelerinin Trabzon merkezi dışında eyaletin daha uzak bölgelerinde de ne derece yerinde olduğu görülmüş oldu. Zira Trabzon’da Tanzimat’ı uygulamaya koymaya çalışan valiler Trabzon Eyaleti için “*eyalet-i nazike*”, halkı için “*ahalisi haşin-i mizaç*”, “*buranın ahalisi sair mahal ahalisine kıyas olunmadığından*”, “*eyalet-i merkume oralarla mukayese olunmayub*” ve “*eyalet-i merkumenin huşunet-i mizaçları*” gibi ifadelerle Trabzon eyaletindeki muhalefet potansiyeline ve olası zorlukları işaret ediyorlardı. Nitekim Acaralılar konusunda da benzer bir bakış açısı vardı. Aslında resmi belgelerde “*sebepsiz yere isyan ederek mütesellimlerin konağını muhasara eden ve kendilerine bahşedilen güvenin şükürünü bilmeyen*”¹⁶⁸ ve “*bu hareketleri adet haline getiren*”¹⁶⁹ Acaralıların bu tutumlarını Osmanlı taşra teşkilatında yaşanan bir yapı değişikliği çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Zira oluşması uzun bir zaman alan ve yerel bir hanedan hüviyetine bürünen âyanlığın gücünün kırılması taşrada bazı kesimlerin sert tepkilerine neden oldu. Özellikle bu tepkiler 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’nın etkilerinin en çok hissedildiği sınır bölgelerinde olunca yaşanan süreç daha farklı özellikler gösterdi. Rusya karşısında yaşanan toprak kayıplarının ve yeni idari yapılanmanın bölgenin yapısını etkilediği muhakkaktır. Bunun yanında bölgeden Rusya’ya olan göç de yörenin ekonomik şartlarında da değişikliğe neden oldu. Ayrıca Kafkaslardaki Rus yayılmasına karşı hareketlerin ve Rusların Kafkas politikalarının da Anadolu’nun Kafkaslar ile sınırı

¹⁶⁸ Özellikle Tanzimat sürecinde sık sık isyan haberlerinin geldiği bu bölgedeki halkın yapısı resmi belgelerde “cümle ahali ve seknesi esved neşit-i merkez emin ve rahat iseler de cibilliyetlerinde mezkur olan gıltet ve ruğvenet iktizasınca işbu nimet-i asayişin kadr ve şükürünü bilmeyerek haklarında ne kadar siyanet ve himayet olursa ol kadar uygunsuzluğa fikr ve endişe vekar bişe edinmek tabiiyeti saniyeleri olduğuna binaen ara sıra bila sebep şunu bunu vesile ederek esare itibar fitneye ibtidar etmekte olup hatta mukaddema gerek müteveffa Osman Paşa ve gerek Abdullah Paşa vakitlerinde meydanda hiçbir sebebi aslı yoğiken kendü kendilerine dernek ve cemiyet ve mütesellim konağı üzerine hücum..” şeklinde ifade ediliyordu. BOA, A. MKT. MHM. 2/16-Lef 4.

¹⁶⁹ BOA, İ. DH. 87/4365, Lef 2-3, 25 R 1260/14 Mayıs 1844.

olan bu bölgede etkilerini gösterdiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁰ Bunlara ilaveten Tanzimat düzeninin bölgedeki mali yapıya getirdiği yeni düzenin de saydığımız bu etkenler ile birleşmesi ile birlikte bölgedeki hadiseleri daha karmaşık bir hale getirdi.

Sonuç olarak; Kör Hüseyin Bey ve bazı isyancı beylerin İstanbul'a götürülüp yargılanmasına ve bu isyan sürecinin bitirilmesine karşın Selim Paşazadelerin bölgedeki etkinlikleri sona ermedi. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi bölgenin en önemli âyan ailelerinden olan Selim Paşa'nın mahdumları Acara'da idari yapı içinde bir yer işgal etmekteydiler. Mesela Kör Hüseyin Bey'in 1846'da Acara'ya geldiği sırada Ahmed Paşazade Şerif Bey Lazistan mütesellimi idi. Her ne kadar bölgede Tanzimat'a karşı muhalefete girişen âyanlar arasında yer alsa da daha sonra Acara-i Ulyâ'da kaza müdürlüğü görevinde bulundu. Diğer bir örnek de 1849 yılında Şerif Bey'in yerine 1849 yılında bu kazaya müdür olarak amcası Selimpaşazâde Abdi Bey'in müdür olarak atanmasıdır.¹⁷¹ Bu örnekler bize ailenin diğer üyelerinin bölgedeki etkinliklerini devam ettirdiğini göstermektedir. Aslında bu önlem Tanzimat'ın Trabzon Eyaleti'nde uygulanma sürecinde yerel ileri gelenlerin yeni sisteme dâhil olmaları için yapılmış bir hamleydi. Trabzon Eyaleti'nde Tanzimat'ın uygulanması için en önemli adımları atan İsmail Rahmi Paşa'nın 1847 yılındaki atamaları da bize yeni düzenin uygulayıcıları olarak eşraf ve âyan denilen yerel hanedanların gücünün devam ettiğini göstermektedir.¹⁷² Bu bağlamda Acara ve Maçahel'in daha evvel tabi oldukları Erzurum'dan, burada 1845 yılı itibarı ile Tanzimat'ın uygulanmaya başlaması üzerine tepki olarak Trabzon Eyaleti'ne bağlanması bölgenin sadece iki sene daha Tanzimat düzeni dışında kalmasını sağladı. Zira 1847 yılı itibarı ile Trabzon Eyaleti Tanzimat düzenine dâhil oldu ama Eyalette Tanzimat idaresinin tam manası ile tesis edilmesi 1850'lere kadar devam eden bir süreç olarak karşımıza çıktı.

¹⁷⁰ Hasan Gâspi örneğinde olduğu gibi Şeyh Şamil'in adamları Acara'ya gelerek Rusya'ya karşı yapılacak olan kutsal bir savaş için bölgeden adam tedarik etme çabasıydılar. AMAEF, Paris, CCC, Erzeroum, Tome 1, Garnier'den Guizot'ya, 25 Ekim 1845.

¹⁷¹ BOA, A. MKT. MHM, 15/43, 13 Ş 1265/4 Temmuz 1849.

¹⁷² İsmail Rahmi Paşa bu atamaların hem bu yeni düzeni uygulayabilecek yeterli idaresinin olmaması hem de bu kesimlerden gelecek tepkilerden kaynaklandığını da ifade etmişti. BOA, İ. MSM. 87/2477- Lef 1-2; Yılmaz, *a.g.t.*, s. 110; Saydam, *a.g.m.*, s. 285-317.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Kaynakları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

HAT (Hatt-ı Hümayûn): 1424/58241; 1233/48014/A;1424/58241.

İ. DH. (İrade Dâhiliye): 17/781; 12/575; 18/863; 174/9351; 31/1442; 50/2500; 87/4365; 12/575; 17/781; 15/697.

İ. MVL. (Meclis-i Vâlâ): 18/278; 18/278; 32/544.

İ. MSM. (İrade Mesail-i Mühimme): 87/2468; 49/1235; 82/2336; 87/2461; 87/2462; 87/2463; 87/2473; 87/2477; 49/1235.

MVL. (Meclis-i Vâlâ Riyâseti): 3/59.

A. MKT. (Sadaret Mektubî Kalemî): 42/26; 48/34; 54/72;56/8; 56/44; 56/95; 11/95; 42/26; 37/4; . 37/32.

A. DVN. MHM. (Divân-i Hümayun Mühimme Kalemî): 2-A/95.

A. MKT. MHM (Sadaret Mühimme Kalemî): 42/26; 2/16.

A. AMD (Sadaret Âmedî Kalemî): 1/60.

C. ZB (Cevdet Zaptiye): 64/3198.

HR. TO (Hariciye Tercüme Odası): 283/76; 284/8; 284/13; 284/16.

2. Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi (Archives du ministère des Affaires étrangères français, AMAEF)

Paris (La Courneuve)

Correspondance politique des Consuls (CPC), Erzeroum: Tome 4.

Correspondance politique des Consuls (CPC), Dépêche politique d'Erzeroum et Trébizonde: Tome 2

Correspondance consulaire et commerciale, (CCC), Erzeroum: Tome 1,

Correspondance consulaire et commerciale (CCC), Trébizonde : Tome 4

Nantes (Centre des Archives diplomatiques de Nantes, CADN)

Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Erzeroum: Tome 1

Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde: Tome 4

Constantinople, Ambassade, Série D, Correspondance avec les Échelles, Trébizonde: Tome 5.

3. İngiliz Milli Arşivi (Public Record Office, Foreign Office, PRO FO)

Turkey, 526/2.

B. Diğer Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. 4-5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Akdağ, Mustafa, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri, 1730-1839", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları. Dergisi*, VIII-XII/14-23 (1975), ss. 51-61.

Aktepe, M. Münir, "Tuzcuoğulları İsyanı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/ 5-6 (1953), ss. 21-52.

Albayrak, Hüseyin, *Tarih İçinde Trabzon Valileri 1461-2007*, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2008.

Allen W.E.D., - Muratoff, Paul, *Kafkas-Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.

Aykun, İbrahim, *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Antlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.

Bay, Abdullah, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Ayanlık (1750-1850)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2007.

- Bryer, Anthony, "The Last Laz Rising and the Downfall of the Pontic Derebeys 1812-1840", *Bedi Kartlisa*, XXVI (1969), ss. 191-210.
- Çadırcı, Musa, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *Ankara Üniversitesi DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14 (1963), ss. 63-75.
- _____, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.
- Değirmenci, Salih, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Çıldır Eyaleti'nin İdari, Siyasi, Askeri, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1 Numaralı Ahsha Şer'iyeye Siciline Göre: 1233-1241)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Doğan, Cabir, "Tanzimat'ın Van'da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı", *History Studies*, 3/2(2011), s. 149-147-162.
- E. Meeker, Michael, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, çev. Tutku Vardağlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Emecen, Feridun M., "Çıldır Eyâleti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 8, İstanbul 1998, ss. 300-301.
- _____, "Doğu Karadeniz'de Âyânlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, LXV/242 (2001), ss. 193-215.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Âyân Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, III (1982), s. 105-118.
- Erol, Salih, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakay'-i Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007.
- Ersoy, Osman, "Bir İngiliz Konsolosu'nun 1846 yılında Erzurum'dan Kars'a Seyahati", *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (1964), ss. 237-249.
- Gencer, Fatih, "Merkezîleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 49 (2011), ss. 75-96.

- Gök, Fatma Yelda, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2008.
- Guarraccino, Frederick, "Notes on an Excursion from Batum to Artvin", *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 15 (1845), ss. 296-305.
- Güven, Aydın, *Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999.
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- İnbaşı, Mehmet, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1 (2006), ss. 77-94.
- Karagöz, Rıza, *Karadeniz'de Bir Hanedan Kurucusu Haznedarzade Süleyman Paşa*, Etüt Yayınları, İstanbul 2009.
- Kılıç, Bahattin, *19. Yüzyılda Çıldır Sancağı'nın İdari Yapısı*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2011.
- Kılıç, Orhan, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, 10 (1999), ss. 119-137.
- Kırzioğlu, Fahrettin M., *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1955.
- _____, *Kars Tarihi*, c. I, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- Kızılkaya, Oktay, *XIX. Yüzyılda Kars Sancağı'nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011.
- Küçük, Cevdet, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Sonçağ Tarihi Kürsüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. 5, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Nagata, Yuza, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK, Ankara 1997.

- Nazır, Bayram, *Osmanlı-Rus Savaşlarında Acarahlılar 1774-1829*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1993.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK, Ankara 1994.
- Sarıoğlan, E. Esin, *Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996.
- Saydam, Abdullah, "Trabzon'un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)", *OTAM*, 18 (2006), ss. 285-317.
- Şahin, Canay, *The Rise and Fall of An Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)*, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Şakir, Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon Belediyesi Kùltür Yayınları, Trabzon 2001.
- Tozlu, Selahattin, "Karapapaklar Hakkında Bazı Notlar-II", *Karadeniz Araştırmaları*, 7 (2005), s. 90-110.
- Ural, Selçuk, ve diğerleri, *Kars Tarihi Geçmişten Cumhuriyete*, Eser Ofset ve Matbaacılık, Erzurum 2011.
- Veinstein, Gilles, "Ayân de la région d'Izmir et le commerce du Levant (deuxième moitié du XVIIIe siècle)", *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, 20 (1975), s. 131-147.
- Yılmaz, Özgür, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012.
- Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler," *Bellekten*, XXXVIII/152 (1974), ss. 657-704.
- Zens, Robert, "Ottoman Provincial Notables in the Eighteenth Century: A Comparative Study", *Perspectives on Ottoman Studies Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008*, ed. E.Causevic ve diğer., Lit Verlag 2010, ss. 245-252.

_____, “Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)”, *History Studies*, 3/3 (2011): 433-447.

_____, *The Ayanlık and Pasvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change, 1791–1815*, University of Wisconsin-Madison, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Wisconsin 2004.

Zeyrek, Yunus, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Pozitif Yayınları, Ankara 2001.